

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR

3. sz.

A JANZENISTA RÁKÓCZI

IRTA

ZOLNAI BÉLA

SZEGED, 1927.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Széphalom-Könyvtár

Szeged, 1927, a SZÉPHALOM-KÖR kiadása.

1. *Zolnai Béla*: MODERN IRODALMUNK ÉS AZ IRODALOM-TUDOMÁNY. Ára 2 P.

2. *Maróth Károly*: LÉNYEGVALLÁS ÉS LÉNYEGKÖLTÉSZET. Ára 2-20 P.

3. *Zolnai Béla*: A JANZENISTA RÁKÓCZI. Ára 2-20 P.

A szegedi írók és egyetemi tanárok elhatározták, hogy

SZÉPHALOM

cimmal új folyóiratot indítanak a tudás és szépség kultuszának jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelte, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf *Teleki Pál*, *Vargha Gyula*, *Szabolcska Mihály*, *Zolnai Béla*, *Juhász Gyula*, *Kosztolányi Dezső*, *Móra Ferenc*, *Husztai József*, *Oláh Gábor*, *Reményik Sándor*, *Mészöly Gedeon*, *Várkonyi Hildebrand*, *Vittorio Santoli*, *Szerb Antal*, *Tóth Károly*, *Balogh Ernő*, *Bodor Aladár*, *Komjáthy Aladár*, *Tonelli Sándor*, *Marót Károly*, *Monostori Hugó*, *Hegyi István*, *Baranyi János*, *Pukánszky Béla*, *Balogh József*, *Husztiné Révhegyi Rózi*, *Garázd Péter*, *Gelei József*, *Terescsényi György*, *Szalay József*, *Pérel Imre*, *Szabó Lőrinc*, *Berczeli Anzelm Károly*, *Rédey Tivadar*, *Giláty Zoltán*, *Majthényi György*, *Palasovszky Béla*, *Csengery János*, *Hornvánszky Gyula*, *Jean Carrère*, *Faluhélyi Ferenc*, *Makkai Sándor*, *Szekfü Gyula*, *F. Takács Zoltán*, *Trócsányi György*, *Szigethy Vilma*.

A **SZÉPHALOM** címlapját *Sebestyén Károly* dr. rajzolta.

Szerkesztő címe: SZEGED, EGYETEM.

A **SZÉPHALOM** minden újságárúsító kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kossuth Lajos-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felelős kiadó: *Moldoványi Imre* (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a *Szeged-Csongrádi Takarékpénztár* (Szeged) 603. számú csekkszámlájára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcím pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára egy évre (12 szám) = 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

HELYBEN
OLVASHATÓ

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR

3. sz.

A JANZENISTA RÁKÓCZI

IRTA

ZOLNAI BÉLA

Szalay Józsefnek
a könyvek és irók
Mentorának
hálás tisztelettel
a szerző

SZEGED, 1927.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Különnyomat a SZÉPHALOM
1927. évfolyamából.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000902220

C42661

*Méditations en forme de Soliloque
Sur l'écriture sainte.
Preambule De l'ouvrage.*

*Commencé à Rodos
avec la grace de Dieu
Le 14 Mars 1721*

O Dieu d'une miséricorde infinie, qui m'as
me conservé, me protèges, et me susses par un effet singulier
et continué de cette même miséricorde dans mes différents pe-
santés, et vicissitudes de mon état, au milieu de tant et de si
grandes persécutions spirituelles, et temporelles, non que vous don-
nez la nourriture: car ce n'est que de vous quelle pour recevoir
le pain salutaire, et rassurant, tandis que mon corps par une dispo-
sition toujours adorable de votre providence reçoit son pain quo-
tidien de la main, et des bienfaits des infirmités. Voilà, Seigneur, que
je commence à vous annoncer depuis qu'ayant cessé d'écrire, je
ne me suis attaché dans mes méditations à aucune matiere
fixe, hors celles que j'ay marquées dans mes confessions selon les
circonstances des sujets. Quelques Censeurs de mes Soliloques
pour tous les jours de l'année, écrits il y a plus de deux ans me
représentaient de ce que je m'élevais au dessus de ma portée, ce qui
fut cause qu'ayant achevé mes méditations pour le Carême que
j'écrivois pendant la critique, je quittai la plume me bornant à
ne chercher que dans la lecture des livres spirituels la nourriture
spirituelle. Mais o mon Dieu, je pense bien que mon ame en es-
tant élevée, mais à peine m'efforcerois-je qu'elle en soit solidement
renuée et enracinée: car on ne s'ennuie dans ce que je fais que de

Meditationes

de Prince Rakoczy

Anni 1723.

Ce Exemplaire
vint de la Bibli.
ordinaire du Cambr.
Dulcis d. Garbois.

Meditatio 1^a

De anno Spirituali.

Disposuisti Domine in creationes maxima —
universi signa et luminaria in firmamento in die
numeris spatii quoque, quae celos vocamus ut
essent homini in signa et tempora, illorumque
circularis revolutio denuitaret homini ad repartitionem
temporis faciendam in administratione, oeconomia, mori
sublimari: et propterea hoc huius prima scientia,
circa quam homines se occuparant, ut astrorum motus
observarent, et quia sensibilis illam diu de noctis
revolutionem pro tota natura et animalium quoque vita
regulanda disposuisti, conveniebat, ut homo haberet magis
extensas limitationes temporis, cum illi sine dato talium
facultates, per quas praeterita, praesentia et futura combinare
debet in operibus suis. Solam itaque per ortum et occasum
suum visibilem dies regulare, Luna hos dies in menses

I. Rákóczi Ferenc ikonographiája két ellentétes szellemi portrajt-
ját ismeri a fejedelemlennek. Az egyik a *száműzött* Rákóczié: a
hajótörött, reményeiben csalódott uralkodó, a történelmi szerepvesztés
tragikus alakja. A másik képről politikusok kiáltják, hogy az
igazi Rákóczit ábrázolja: a kritikátlan illúziók legendás hőse, akit a
történelem páthosza és glóriás fényessége szinte láthatatlanná tesz.
De talán van egy másfajta Rákóczi Ferenc is, akiről nem kell fegy-
vert és vitézt idézve hangosabb szót ejteni, akit talán már föl kel-
lene fedezni: a *janzenista* remete, az író, a vallásos elmélyülés ma-
gánybavonuló szentje, a magyar katolicizmus egyik legérdekesebb
egyénisége, a magyar szellemi élet multjában Európát magábavevő
és Európának magából adó gondolkozók egyike.

Ez a Rákóczi a magyar szellemiségnek egyik úttörője volt: a
tizennyolcadik század elején. Ha nem a józan racionalizmus és a
fölvilágosodás hatalmasodó korában él, hanem a középkor színes
üvegablakainak átsugárzott világában: talán égi korona övezi fejét
és szellemült lényé csodákat fakaszt a lelkekben.

Benne valóban a középkor lelki erői éledtek újra — és a XIX.
századnak materiális rombolva-haladása után a mai spirituális és
romantikus hajlandóságú időknek, az örök értékek, anyagtalan ideák
és abszolút valóságok után szomjazó kornak kellett elkövetkeznie,
hogy Rákócziban ezt az ég felé forduló arcot fölismerjük. A rebellis-
politikus hős, akinek alakja már-már a nagyszerű lázadókkal, a
Dózsa Györgyökkel, a forradalmi népvezér-apostollal, a kuruc-
negyvennyolcas ideológiával, Martinovics-Petőfi-Kossuth attitűd-
jével azonosult és a Nyugat ellen fölkelő Kelet egyik szimboluma
lett —: ebben az új megvilágításban mint alázatos lelkű remete jele-
nik meg, Istennel beszélgető magányos, mély vallási kultúrának át-
élője és kifejezője, udvari eszmekörben kötelességeiről elmélkedő
bölcs monarcha. A francia memoáírók, Saint-Simon, Madame de
Maintenon, kiemelik piétását, fejedelmi föllépése mellett istenfélő
egyszerűségét. A barok kor fejedelme volt, de a Spanyolországból
kiinduló életformának nem azt a külső dagályát fejlesztette ki önma-
gán, amelynek sugaraival XIV. Lajos fényeskedett, hanem a vallásos
élmény belső túlfűtöttségét.

Az a nyugtalanság és fölfelé eszményülés jellemzi őt is, ami
Szent Teréznek tollat ad kezébe, hogy vízióit megrögzítse, ami
Greco-nak ecsetjét olyan irreális alakok kompozícióira vezette. Volt
neki is egy nagyvilági korszaka, amikor földi ideáloknak áldozott,
de aztán egy nagy megtérésen ment keresztül, mint Szent Ágoston
és Páscal. Vallomásaiban, ahol Szent Ágoston nyomdokait követi, a
magyar léleknek első introspekcióját, önismeretét hagyta ránk. Ez
a lélek hajlékony volt mindama gondolatok végiggondolására, amik
a Véges és Végtelen körzetében a reformáció és a katolikus föl-
újulás korát megmozgatták. Rákóczi is vergődött a megoldhatatlan

problémák hálójában, de a hit szavával tudott felelni a kétségekre; hánykódott az emberi szabadság és az örök elvégezés szirtjei között, mint Jansenius püspök, de megtért hajójával az engedelmesség révébe.

Azok közé tartozott, akiket a vallási kultúra élménye íróvá tett, akik lírai inspirációt merítettek a hit belső harcaiból. Sokkal számszerűbben voltak ilyen magyarok, mint amennyire nyilvántartjuk őket, de most ismét aktuálisak lettek, Rákóczival együtt. Vallomásait és misztikus „áhitásait” az európai neolatin irodalom maradandó művei közé kell számítanunk, de még mindig vannak filozófiai-theológiai munkái, amik kiadatlanul hevernek fölösztatott kolostorok hagyatékában . . .

Talán most, a fejedelem születésének 250 éves jubileuma alkalmából ezek is napvilágra kerülnek és előttünk lesz Rákóczi alakja a maga teljességében: a lovasszobrok, a fejedelmi korona és kard mellé odaállíthatjuk emlékjelül az ő spirituális munkáit.

*

Ezekkel a sorokkal tartottam szükségesnek jellemezni a Rákóczi-kutatás állását a Fejedelem születésének 250. fordulóján, 1926. márc. 27.-én.¹⁾ Azóta alkalmam nyílt újabb tanulmányutat tenni Franciaországban, azzal a céllal, hogy kiegészítsem Rákóczi olvasmányaira, elmélkedő munkáira és vallásos életére vonatkozó eddigi kutatásaimat.²⁾

Rövid utam nagyobb eredménnyel végződött, mint remélhettem. A Troyes-i városi könyvtárban és a párisi Bibliothèque Nationale-ban Rákóczi két ismeretlen munkájának három kéziratát, eddig ismert munkáinak öt ismeretlen kéziratát és Rákóczinak egy ismeretlen levelét találtam, ezenkívül még négy kéziratot és két nyomtatványt, amik Rákóczival vonatkozásban vannak. E helyen is köszönetet kell mondanom Lucien Morel-Payen úrnak, a troyesi könyvtár igazgatójának és E. G. Léonard úrnak, a Bibl. Nat. őrének, akik kutatásaimban lekötelezőleg támogattak.

A két lelőhely közül a Bibliothèque Nationale kéziratárát már meglehetősen kiaknázták a kutatók. Innen adták ki 1876-ban a *Confessiones* és az *Aspirationes* szövegét, miután az ugyanitt található *Reflexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chrétien* c. munka már régebben megjelent a *Testament politique et moral du prince Rakoczi* című gyűjtemény II. kötetében (La Haye, 1751). A kutatás azonban erre a könyvtárra vonatkozólag sem tekinthető lezártnak.

Nagyobb jelentőséggel bír a jövőre nézve Troyes város könyvtára és múzeuma, ahová a francia forradalom idején a fölösztatott kolostorok gyűjteményeit összehordták. A jelen publikációnak egyik

¹⁾ V. ö. Szegedi Napló 1926. évf. 70. sz.

²⁾ V. ö. *Magyar jansenisták*, Pécs, Minerva, 1924-25; *II. Rákóczi Ferenc könyvtára*, Budapest, Egyetemi nyomda, 1926; *Rákóczi-emlékek Franciaországban*, különlenyomat a Klebelsberg-emlék-könyvből, Bpest, 1925.

célja az volna, hogy fölhívja történészeink figyelmét Troyes gazdag anyagára. A könyvtár régi nyomtatványtárának katalogusa megjelent több kötetben (Catalogue de la bibliothèque de la ville de Troyes). A Troyes-i Rákóczi-kéziratok jegyzékét a franciaországi kéziratgyűjtemények hatalmas nyomtatott katalogusa közli.³⁾

Az alábbiakban megkísérlem Rákóczi grosboisi és janzenista kapcsolatainak föltüntetését az új anyag alapján, azután a kiadatlan Rákóczi-művek leírását és ismertetését közlöm, végül pedig Rákóczi munkáinak, kézíratainak és az ezekre vonatkozó XVIII. századi francia irodalomnak és följegyzéseknek bibliografiáját állítom össze.

I. GROSBOIS.

1. A lázongó kamalduliak.

Rákóczi a Kamalduli szerzetesek grosboisi kolostorából ketős inspirációval gazdagodva indult Törökországba. Az asztétikus életmódra Szent Romuald remetéi között nevelődött. De vitt magával veszedelmeket rejtő ajándékot is: könyvtárát, amely tele volt kárhozatos janzenista iratokkal és valami predesztinációs szellemet, amely elmélkedő műveire rányomta a bélyeget és pillanatnyira összeütközésbe is hozta őt az Egyházzal.

Hogyan magyarázható, hogy az egyházhű fejedelem eretnekiséget tanul a jámbor vezeklők milieujében? A kérdésre könnyű felelni, ha arra gondolunk, hogy a janzenizmus főfészke a Port-Royal-des-Champs kolostor volt, ahol szelíd apácák szegültek ellene a királyi akarat és pápai bulla végrehajtásának. Annyira ellene szegültek, hogy végül is le kellett rombolni az egész települést, hogy megszűnjön a rebellio vára. De még ez sem pusztította ki a janzenizmust.

Grosbois-ról a janzenizmus irodalma alapján⁴⁾ eddig annyit mondhattam, hogy egyike volt azon klastromoknak, amelyek vonakodnak elfogadni a janzenizmust kiátkozó *Unigenitus-bullát*. Most a troyesi könyvtár egyik colligatumban⁵⁾ egy apró nyomtatványt találtam, amelyből kitűnik, hogy a kamalduli atyák nemcsak hogy testületileg tiltakoztak a bulla recepciója ellen, hanem indokaikat nyilvánosan publikálták is, kétségbe vonva a pápa illetékességét ebben az áldatlan harcban és egy egyetemes zsinat összehívását követelve. A kamalduliak tanubizonysága a legradikálisabb állásfoglalást jelentette az egyházfő akaratával szemben. Nem csodálhatjuk, hogy

³⁾ *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements*, II. kötet, Paris, 1855, p. 864-6. Innen írta ki Kont Ignác a troyesi Rákóczi-kéziratok címét (*Bibliographie française de la Hongrie*, Paris, 1913, p. 290.).

⁴⁾ A kamalduliakra von. irodalom bibliografiáját közli Helyot lexikona (*Dictionnaire des ordres religieux*, publié p. Migre, t. I. Paris, 1847, p. 82); történetüket ismerteti ugyancsak Helyot: *Histoire des ordres monastiques, religieux et militaires*, t. V. Paris, 1718. — Mittarelli nagy munkája (*Annales Camaldulenses*, Venetiis 1764, VIII. p. 625.) elítélőleg nyilatkozik a Grosbois-i janzenizmusról.

⁵⁾ „Réserve A 4, 99” jel., 31. sz. nyomtatvány.

Rákóczi — aki még rodostói remeteségébe is Grosbois-ból hozat vezetőt, Mullot abbé-t⁶⁾ — a grosboisi janzenista szellem befolyása alá került. A kamalduliak röpiratának már a címlapja mindent elárul:

Témoignage des reverends Peres Camaldules de la Congrégation de France, contre la Constitution Unigenitus, et la Signature pure et simple du Formulaire. Où sont contenus divers Actes, par lesquels ces RR. PP. forment Opposition à la Reception de la Constitution Unigenitus, et à la Signature du Fait du Formulaire, et s'unissent en Cause avec Nosseigneurs les Evêques de Senez, de Montpellier, et tous autres qui ont été et seront inquiétés sur ce sujet. 1727.

A tiltakozás (acte d'appel) bevezető sorai a dolog hisztorikumára is fölvilágosítást nyújtanak. Bissy kardinális — aki nemrég értesülhetett a magyar papság pápahűségéről⁷⁾ — levelet intézett J. G. CARBONNIER atyához,⁸⁾ a kamalduli kongregáció főnökéhez, amelyben királyi parancsra hivatkozva felfüggeszti a kamalduli tartománygyűlés jogait, mindaddig, amíg valamennyi kamalduli kolostor el nem fogadja az *Unigenitus*-bullát. Erre az intézkedésre az opponálók azaz válaszoltak, hogy kiadták a jelen tiltakozást, amellyel Isten és az egyedül csálhatatlan Egyetemes Egyház oltalma alá helyezik magukat . . . : sous la protection de Dieu et de l'Eglise Universelle *Seule Infaillible*.⁹⁾ Az apelláció ezután megszövegezi a grosboisi remeték hitvallását a pápai bulla ügyében. Határozatuk lényegi és formai okokból egyképen visszautasítja a pápa beavatkozását az isteni kegyelem mineműsége fölötti vitába:

Nous soussignez Religieux de l'Ordre des Camaldules de France demeurans à present dans l'Hermitage de Saint Jean-Baptiste de Grosbois Diocese de Paris, après avoir lû et étudié en la presence de Dieu avec l'attention dont nous sommes capables, et exempts de toute prevention la Bulle *Unigenitus* de nôtre Saint Pere le Pape Clement XI en datte du 8 Septembre mil sept cens treize, nous avons reconnu que ladite Bulle est entierement insoutenable soit dans le fond, soit dans la forme.

Ezt a hivatalos jellegű formulárét hosszabb magyarázkodás követi. Kitészik belőle, hogy Grosbois érzelmileg is erősen beleélte magát a *gratia efficax* misztériumába . . . A pápa a vallás alapvető tételeit semmisíti meg: az Isten iránt való szeretetet! Korlátokat szab a mindenhatóságnak, midőn tagadja az eleve elrendelő prae-destinationo-t. Fölforgatja a penitenciatartás szentségére vonatkozó hagyományos szabályokat. Megfosztja a keresztényeket a Szentírás olvasásának jogától. Kárhözatra veti a Szentírás és a szenthagyomány számos kitételét és helyükre olyan kifejezéseket substituál,

⁶⁾ V. ö. Szekfü Gyula, *A száműzött Rákóczi*, 1913 : 272.

⁷⁾ V. ö. Minerva 1925 : 42.

⁸⁾ Carbonnier neve már ismeretes volt Rákóczival kapcsolatban. Neki küldte R. a *Confessiones* kéziratát, amit ő helyezett el aztán a Saint-Germain-des-Prés könyvtárában, ahonnan a Bibl. Nat.-ba került a kódex (Mss. lat. 13628, a fol. 1. bejegyzése szerint).

⁹⁾ Aláhuzza az eredetiben.

amik nyilvánvalóan favorizálnak veszedelmes és újkeletű véleményeket. Exkommunikálja a Szentatyák szó szerinti citátumait . . .¹⁰⁾

Súlyos szavak, amik visszahullanak a vádlók fejére is. És még megtévezve azzal a protestáns kijelentéssel, hogy evangéliumi szabadságot (saintes libertés) követelnek a maguk számára.

A formális kifogások között legerősebb az, hogy meg sem hallgatták az ő ellenvéleményüket. Persze nem is a pápa vagy a király a hibás. A baj igazi, titkos szerzőit munkájukon lehet fölismerni, mint gyümölcseről a fát . . . Megnevezni azért mégsem merik a Jézus-Társaság tagjait.

Az érvek kimerültével aztán érzelemkeltő húrokat kezdenek pengetni a darócruhás barátok. Előjönnek a remeték — írja a röpirat — tiltakozni, valamint egykor Szent Antal odaállott a császár elé . . . Ez már több volt a puritánság és lelkiismereti szabadság gyakorlásánál: nyilvánvaló, hogy aktív részt kívánnak venni a pápaság-jezsuitizmus és a gall nemzeti egyház közötti kontroverziában, még pedig a szabad akarat korlátozóinak oldalán. Mert ha ők, akik lemondtak a világi hiúságokról, akik nem remélnek semmit a földi javakból és nem félnek semmi rossztól, ha ők is hallgatnak, ki merné akkor szavát fölemelni az isteni mindenhatóság védelmére?¹¹⁾ És ha nem állanak is ki a nyilvános piacokra, legalább a magányosság mélyéből hallassék a szavuk. Onnan nyilatkoztatják ki, hogy semmi szín alatt nem fogadják el a pápai *Constitutio*-t¹²⁾ és csatlakoznak ahhoz az Appellációhoz, amelyben Mirepoix, Senez, Montpellier és Boulogne püspökei az 1717. és 1720. évek folyamán egy egyetemes concilium összehívását követelték . . . Aláírva — a kath. egyház-hűség jegyében — Theodor, Ouvray, Rousseau, Alard, Boucault, Eustache, Pion, Guibour, de la Roque és Boucheret atyák által, jóváhagyva le Maire, Pouillet, Drouard, Gallot és Berrard atyáktól.

Világos és félrenemérthető, kemény beszéd ez: ha Rákóczi ilyen békételenek között élt Grosboisban és CARBONNIER házfőnök, valamint MULLOT abbé ilyen mozgalmakról informáltak, akkor nem is csoda, hogy a perai jezsuiták haeresist szimatoltak a rodostói magyar hitközség áhítatos gyülekezései mögött.

¹⁰⁾ . . . elle [= a Bulla] tend à anéantir les grandes maximes de la Religion, et même le premier et le plus grand des commandemens, qui est celui de l'amour de Dieu; qu' elle nous paroît donner atteinte et mettre des bornes à la Souveraine puissance, ébranler les fondemens du mystere de la predestination, détruire l'efficacité de la grace, anéantir le mystere de Jesus-Christ, donnant le même privilège à la loi ancienne qu' à la nouvelle; qu' elle renverse toutes les règles établies par la Tradition pour l'administration du Sacrement de Penitence, ôte aux Chrétiens le droit qu' ils ont de lire les Saintes Écritures, condamne plusieurs expressions de l' Écriture Sainte et de la Tradition, introduit à leur place un langage qui favorise manifestement des opinions dangeureuses et de nouvelle datte enveloppe dans la condamnation quelques passages tirés mot pour mot des Écrits des Saints Peres . . . [l. m., 3. l., az aláhuzások az eredetiben is megvannak.]

¹¹⁾ . . . si des gens qui font profession particuliere de renoncer au monde, de n'y craindre, ny esperer rien, se taisent, qui osera seulement ouvrir la bouche? [l. m., 4. l.]

¹²⁾ Si nous n' avons pas le courage de nous faire entendre dans les Places publiques, au moins parlons et faisons entendre notre voye du fond de notre Solitude . . . Nous déclarons . . . que nous n' acceptons en aucune maniere la Constitution . . .

XIV. Lajos rendelete, amely engedelmességet követel (1727), nem félemlíti meg a kamalduliakat. Saint-Gilles priorja, DE BESSÉ, írásban csatlakozik és protestál minden engedékenységgel szemben. A francia kamalduliak tartománygyűlése a tilalom ellenére is összeül 1727. okt. 5-én, a grosboisi kolostorban. Az itt elhangzott vélemények közül említésre méltók: a királyt, aki mindig protektora volt a vallásnak, ezúttal tévesen informálták; az *Unigenitus*-bullát nem fogadta el az Egyház, nem is fogadja el és nem is fogadhatja el soha stb., stb. A szentéletű atyák külön *Óvás*ban (Remontrances) fejezik ki okaikat, amikkel a *Constitutio*-t elvetni kénytelenek és amikkel az egybehívandó egyetemes conciliumhoz föllebbeznek.

Idézetek párhuzamos szembeállítására következik ezután: baloldalt a janzenizmus kiátkozott tételei, jobboldalt ugyanazok a kitételek szórul-szóra idézve a Szentírásból és a Szentatyákból (pl. AUGUSTINUSBÓL), akiket az Egyház kánonjai elismernek. Régi taktikája volt ez JANSENIUS követőinek.

A röpirat konkluziója nem lehet más, mint az, hogy *a pápa tévtanokat hirdet, amiket nem tehet magáévá az Egyház.*¹³⁾ A pápai csallhatatlanság dogmatikus definíciója előtt talán még nem volt eretnesség ez a véghatározat, de az Egyháznak mindenkor veszedelmesebb megbontói voltak azok, akik nyílt schisma helyett belülről szították a meg hasonlást. Ilyen útra jutott a kamalduliak francia kongregációja, akiknél a politikában megtört, vallásába megtérő fejedelem lelki erős várat keresett . . .

A konkluzió önigazolása gyanánt néhány olyan esetet föl is sorol a röpirat, amikor egyetemes zsinatok kárhoztattak és visszautasítottak pápai bullákat. A hiteles egyháztörténeti forrás, amelyre a kamalduliak hivatkoznak, FLEURY abbé nagyszabású *Histoire ecclésiastique*-ja: egyike azoknak a szent könyveknek, amiket Rákóczi élettársul vitt magával Rodostóba.¹⁴⁾ Fleury abbéról pedig köztudomású, hogy ezt a munkáját meglehetősen gallikán szellemben írta meg.¹⁵⁾

Harmincnyolc kamalduli közül tizenkilenc nem fogadta el a pápa kiközösítő leiratát. A kibékíthetetlenül ellentétes vélemények egyforma arányban oszlottak meg? Vagy a többség az ellenszegülők részén volt és némelyek csak óvatosságból nem adták oda az aláírást? A pápai *Constitutio* mindenképpen vihart támasztott a csöndes magányosság lakói között. Ez a *Constitutio* — mondja végül a röpirat — *eltávoztatja a békét a kamalduli házakból, földúlja az egységet és végromlásba taszítja a congregatio-t.*

A viharon nincs mit csodálkoznunk, ha beállítjuk a kamalduliak tiltakozását a XVIII. század tizes és huszas éveinek lelkiállapotába.

¹³⁾ L' église n' a jamais enseigné de telles Doctrines, ce n' est donc pas certainement elle qui parle dans la Bulle Unigenitus. (I. m. 25. l.)

¹⁴⁾ V. ö. II. Rákóczi Ferenc könyvtára, Bp. 1926. 5. l. és Függelék 20. sz.

¹⁵⁾ V. ö. A. Gazier, *Hist. gén. du mouvement janséniste*, I, 1922, 252. l.

Abban a korban,¹⁶⁾ amikor a Sorbonne százötven doktora testületileg tiltakozik az *Unigenitus*-bulla ellen; amikor harminckét francia püspök egy nemzeti zsinat összehívását sürgette ebben az ügyben; amikor a *Témoignages des Camaldules* említette négy püspök közül Montpellier püspöke (De CROISSY) nyíltan a jezsuiták ellen fordul, Senez püspöke (SOANEN) pásztorlevélben siet az „igazság” védelmére, Mirepoix püspöke (De la BROUE) fanatikus augustinismusáról tesz bizonyosságot és a janzenista Quesnel bámulói közé áll, és végül a bolognei püspök (De LANGLE) szintén csatlakozik a gallikán opponálókhoz; amikor a békés kolostorok és apácázárdák százai tiltakoznak és Noailles kardinális pásztorlevelében, a kiátkozott proposíciókat védelmezve, magát a pápai csalhatatlanságot tagadja; amikor egy rövid *treuga Dei* után ismét megindul a harc a pápaság és francia nemzeti egyház között; amikor egy pápát, a szigorú erkölcsű XIII. Benedeket, tomizmusa miatt fél-janzenistának lehet nevezni, mint-hogy bullában kárhóztatta Molina szabadakarat-tanát és Szent Tamás, valamint Szent Ágoston predestinációs-doktrínáját kanonizálta: — nincs mit csodálkozni rajta, ha ilyen korban a vihar szelleme fölkavarta a jámbor kamalduliak egységét is.

Annyi bizonyos, hogy a lázongó kamalduliak társaságában Rákóczi meg tudta őrizni a bűnbánó lojalitását és az egyházhűség nyugalalmát. De a keserűség itt csöppent a vallásos élmény édességébe. Itt láthatta, hogy az isteni igazság elhomályosul a földi vitákban. Jobb tehát félreállni és szüntelenül csak az égi fényesség után „áhítozni”.

2. Egy kamalduli a „janzenista” Rákócziról.

A troyesi kéziratok között az egyik cartonba¹⁷⁾ téve egy háromoldalra terjedő írást találtam, amelynek címe: *Notes sur la vie du Prince Ragotzi*.

A nyilvánvalóan XVIII. századi följegyzésről mindenekelőtt megállapítható, hogy nem azonos a *Testament* (La Haye 1751) elején megjelent *Abregé de la vie du prince Rakoczi* című, 40 lapra terjedő szöveggel. Mindakét „életrajz” Rákóczi franciaországi népszerűségének bizonyítéka. De míg az *Abregé* egy részletező, politikai vázlat, addig a *Notes* nem egyéb, mint néhány bizalmas megjegyzés Rákócziról, akit az író közelebbről ismerhetett, mert nagy történelmi távlatok rajzolása helyett személyes anekdotákat mesél róla pongyola modorban, Rákóczi lelki motivumaiba is bepillantást enged és Rákóczit főleg a kamalduliakkal való vonatkozásaiban állítja elének. Valamelyik grosboisi szerzetes írhatta, kevéssel a fejedelem halála után. A grosboisi eredetet kétségtelenné teszi, hogy Rákóczi egyik művének kéziratához csatolva maradt ránc és ugyanegy ív papíron Rákóczi Grosboisba írt levelének másolatával, amiről alább lesz szó.

¹⁶⁾ V. ö. erről bővebben: Gazier, i. m. I. köt. 14. fej.

¹⁷⁾ Jelzése: Mss. lat. 2146.

A *Notes* igen értékes adalékokat nyújt Rákóczi életéhez és jellemzéséhez. Témánkra legfontosabb az a följegyzése, hogy Rákóczi Grosboisban *szorgalmasan olvasta NICOLE műveit: theológiát tanult belőlük és rajtuk öregbítette a francia nyelvtudását* . . . Fontos ez az adat, mert kiviláglik belőle, hogy Grosboisban csakugyan olvasható volt a heretikus NICOLE. Rákóczinak tényleg a kezében voltak NICOLE művei, amit eddig csak a rodostói könyvlista alapján következtethettünk.

De még ennél is kézzelfoghatóbb érvet hoz a kamalduli kézírata: egyenesen kimondja, hogy Rákóczi janzenista volt. Egykorú nyilatkozat úgy ismeri a fejedelmet, mint janzenistát. Ez is igazolja mindazt, amit Rákóczi janzenizmusáról megállapítani bátor voltam. Elmondja a névtelen krónikás, hogy egyszer FLEURY püspök jött meglátogatni Grosbois-t. Az ebédnél csodálkozva konstatálja a püspök, hogy Rákóczi milyen jól beszél franciául. A házfőnök nem azzal okolja meg ezt, hogy Rákóczi régebben sokat forgolódott udvari társaságokban . . . , hanem azzal, hogy *a fejedelem alaposan olvasta NICOLE munkáit*. És megértette-e bennük a finesse-eket? — kérdezi erre a püspök, aki ebben a pilanatban úgylátszik NICOLE elméjét előbbreválónak tartotta a heretikus író destruktív hatásánál . . . Hogyne, Monsignore, — magyarázta tovább a prior — hiszen *ő maga is janzenista*. Fréjus püspöke elmosolyodott — bizonyára azzal az udvarias mosollyal, amit csak egy fölényes valláspolitikus és egy megbocsátó egyházfejedelem engedhet meg magának, ha egy asztalnál kénytelen ülni az ördög ártatlan cimborájával.

Rákóczi janzenizmusára nézve figyelemre méltó még az életrajznak az a helye, amelyből megtudjuk expressis verbis, hogy a grosboisi vendég-remete *kamalduli maradt Törökországban is* és hogy évről-évre megküldette magának a congregáció officiumait és egyéb előírásait. Hogy levelezett Grosbois-val, mint közéjük tartozó, arra egyéb dokumentumok is vannak.¹⁸⁾

Rákóczi vallásos nagylelkűségét példázza egy kedves történet, amit a jólétesült krónikás szerencsésen megmentett számunkra. Egyik inasa böjti napon állott vizet szolgál föl neki. A türelmes fejedelem szelíden figyelmezteti őt mulasztására. Ugyanez az apród egyszer Rákóczi füle hallatára illetlen szavakat ejt ki. Rákóczi haragra gerjedve, szigorúan megkorholja a magáról megfélemedezőt. Csodálkozó környezetének aztán így magyarázza meg a kétféle büntetés okát: multkor csupán egy halandót sértett meg, de most Uram és Istenem ellen vétkezik . . . A történet már szinte azok közé a legendák közé tartozik, amilyeneket a középkori kolostorokban jegyezték föl rendtársaikról az annaleseket író barátok.

Azt, hogy pontosan megtartotta a kamalduliak szigorú életmódját, hogy naphosszat imádkozott, durva munkát végzett, gyakran kenyéren és vízen élt: tudjuk más oldalról is. Tanu lehet rá maga Nagy Péter cár is, aki meglátogatta őt Grosbois-ban és bámulatát fejezte ki a „nagy ember“ épületes példáján . . .

¹⁸⁾ V. ő. az I. fej. 3. pontját.

A *Hôtel de Transylvanie* ügyét is fölemlíti a kézirat,¹⁹⁾ igen kedvező beállításban mutatva Rákóczi, aki nagy szükségében is lemondott tetemes jövedelméről, mielőtt értesült róla, hogy a nevét viselő palotában bűnös szerencsejáték folyik.

Ezek után rátérhetünk a *Notes sur la vie du Prince Ragotzi* teljes szövegének betűhív közlésére. A pongyolán fogalmazott kézirat — íráshibái után ítélve — másolat lehet.²⁰⁾

Le prince Ragotzi étoit prince souverain de Transylvanie. L'empereur voulant s'emparer de ses états lui declara la guerre. Le prince écrivit en France pour demander du secours on lui promit qu' a tel jour on lui enverroit vingt mille hommes, l'empereur lui livra bataille le prince esperant sur les vingt mille hommes qu'on lui avoit promis se presenta avec sa petite armée. Surpris de ne point voir arriver les vingt mille hommes il ne perdit pas courage il se defendit avec toute la valeur possible, faisant tantôt l'office de capitaine, tantôt celui de soldat, malgré cela il fut vaincu et obligé de prendre la fuite, l'empereur courrouce²¹⁾ contre lui mit sa tête a prix et mit sur pied des émissaires contre lui. le Prince étoit accompagné dans sa fuite de plusieurs de ses officiers,²²⁾ un des principaux (on croit que c'étoit son chancelier) après avoir dîné dit a son prince qu'il le prioit²³⁾ de lui laisser un quart d'heure pour faire quelques affaires, le prince lui répondit que pour peu qu'ils retardassent il y avoit tout a craindre pour eux, attendu qu'ils étoient poursuivis très vivement, l'officier pressa instamment le prince de lui accorder ce quart d'heure ce qu'il fit avec beaucoup de peine, la suite prouva que le prince avoit bien raison de ne vouloir pas retarder, car l'officier fut pris et écartelé à quatre chevaux, le soir le prince se déguisa en palfrenier et se coucha sous ses chevaux, cette innocente ruse lui réussit admirablement bien, car les espions ne reconnurent pas le prince de Transylvanie, il continua sa route en France sous cet habit, arrivé en France il fut très bien reçu on lui donna un honnête revenu le prince se retira chez les R. p. Camaldules de grosbois, ou il édifia tous les solitaires. Dans cette retraite il s'appliqua entierement à la lecture de ouvrages de M. r. nicole et en les lisant il y apprit et sa Religion et la langue françoise.

Monsieur de Fleuri évêque de Frejus après s'être demis de son évêché vint à la cour, tout le monde scait qu'il fut nommé précepteur du prince régnant. ce fut sans doute quelque temps avant cette nomination qu'il alla visiter les camaldules de grosbois. Ses Domestiques disoient partout que leur maitre étoit un saint, et qu'il ne pensoit qu'a se retirer du monde. le prélat en effet ne démentit pas ce que ses gens en disoient de luy car il pria le père Majeur de lui louer un appartement dans sa maison, celui cy repondit vous ne savez donc pas, Monseigneur, que tous nos apartemens sont occupés par le prince Ragotzi, le prélat penitent n'insista pas davantage. pendant le dîner il temoigna au pere Majeur sa surprise sur ce que le prince Ragotzi parloit si bien françois, Monseigneur, repartit le pere Majeur c'est qu'il a bien lu M. r. N i c o l e. y entend-il finesse reprit l'évêque,

¹⁹⁾ V. ö. erről: Márki S, *Rákóczi*, III.: 430; Szekfü 1. m. 3°. és 340. l.

²⁰⁾ A ritkítások tölem vannak. A kurzív szedés a kézirat aláhúzásait jelzi.

²¹⁾ = *courroucé*.

²²⁾ Itt körülbelül véget is ér az „életrajz” politikai része.

²³⁾ = *prioit*.

oui, Monseigneur car il est bien janseniste. Mr. de frejus se mit a sourire et n'en dit pas davantage.

Le prince Ragotzi menoit pour ainsi dire la même vie des camaldules, il prévenoit toujours dès minuit les matines des Religieux qui se disent à une heure et n'y manquoit jamais, psalmodiant toujours debout avec eux et a leur tete, et cela avec une simplicité si noble et si chretienne qu'on étoit enchanté de la voir; demeroit en sa tribune près l'église, en prières, lectures et meditations jusqu'a cinq heures en été et six heures en hyver, quoi qu'il soit permis a la communauté d'aller se reposer jusqu'a primes, assistoit a tierces à la Messe conventuelle et a Sextes, ainsi qu'aux autres offices du jour autant que les devoirs de sa maison et l'attention sur ses domestiques pouvoient le permettre, il s'exerçoit de temps en temps aux travaux les plus penibles avec les Religieux dans le plus grand silence, et choisissoit pour cela les plus forts d'entre eux afin de fatiguer davantage, ce qui ne manquoit pas d'arriver les lundis, mercredis, et vendredis du carême il ne prenoit dans toute la journée pour nourriture que du pain et de l'eau, et les vendredis de chaque semaine pareillement sans exception, ny restriction quelconque, en sorte que si par quelque empêchement indispensable il n'avoit²⁴⁾ s'acquitter de cette abstinence si severe, il la reprenoit un autre jour très exactement il ne voyoit, autant qu'il étoit en lui, que des gens de bien et d'une piété éminente, on l'auroit apprise chez lui, si l'on en avoit été depourvu, témoin le czar qui en lui rendant visite aux camaldules temoigna être extremement édifié de ce qu'il avoit vu et eut lieu d'admirer en ce grand homme.

Tout ce qui offensoit la majesté divine lui étoit extremement sensible, un jour qu'il faisoit une de ces abstinences au pain et a l'eau, un de ses pages d'en fournir de bonne a ce repas si frugal lui en servit par inadvertance, qui avoit plusieurs jours, et c'étoit en été en sorte qu'elle commençoit déjà d'avoir un fort mauvais goust, le prince s'en aperçut très bien et se contenta de lui dire d'être plus attentif sur tout lors qu'il n'auroit que du pain et de l'eau a lui préparer. peu de temps après le même page qui aparemment ne croyoit pas le prince aussi près de lui qu'il étoit s'échapa de dire quelques paroles trop libres et peu mesurées, le prince les ayant entendues accourt promptement et d'un ton vif et animé ne manqua pas de faire une forte reprimande à celui qui les avoit prononcées le menaçant de son indignation s'il recidivoit. une personne très qualifiée qui étoit pour lors presente et qui l'avoit été pareillement lors ce que le page avoit servi au prince de l'eau très mauvaise lui demanda confidemment quelles raisons il avoit de parler avec tant de forces et de véhémence actuellement qu'il ne s'agissoit que de quelques paroles legeres et inconsiderées, tandis qu'il avoit fait paroître tant de douceur et de moderation dans une occasion ou la negligence à son devoir avoit été si marquée ah! s'écria le prince, *c'est qu'il n'offensoit qu'un homme mortel, mais ici c'est mon maître et mon Dieu qu'il offense.*

il témoigna encore l'éloignement qu'il avoit pour tout ce qui est opposé a la loy Divin, lorsqu'il aima mieux perdre vingt cinq ou trente milles livres de rente et davantage que de favoriser ce qui pouvoit être occasion de peché, ayant renoncé au droit qu'il avoit comme prince d'avoir un hôtel a paris ou sous nom²⁵⁾ il y auroit un jeu public, dés qu'il fut informé du mauvais usage qu'on pouvoit

²⁴⁾ Itt hiányzik egy szó: *pu*.

²⁵⁾ Hôtel de Transylvanie.

|| en faire, quoique certainement il ne fut pas pour lors dans l'opulence, et qu'il fit toujours des aumônes très abondantes, qui ne lui servirent pas de pretexte pour se faire sur cela illusion a soy même. combien de tels sacrifices et autres qu'il seroit trop long de deduire, prouvent ils que c'est Dieu qui est le dominant du coeur!

L'empereur ayant la guerre avec les Turcs, les Transilvaniens voyant qu'il avoit le dessous envoyèrent un ambassadeur a grosbois pour engager le prince a revenir dans ses états. il en parla a la communauté qui lui dit qu'il étoit évident que Dieu la redemandoit dans ses états. ayant donc été obligé de partir pour la Turquie, voyage qu'il n'entreprit qu'après un sérieux examen de sa part et une décision bien formelle de l'ancienne Sorbonne, l'utilité de la Religion catholique se trouvant étroitement unie avec de justes intérêts de famille, d'ailleurs la Sorbonne lui dit qu'il n'étoit pas maitre de luy même qu'il appartenoit a son peuple qu'ainsy il ne devoit pas hésiter un seul moment à se rendre au désir de son peuple étant en route il apprit que l'empereur avoit fait la paix avec les Turcs, il se trouva dans une grande perplexité. mais la providence qui n'abandonne jamais les siens permit que le Turc lui écrivit pour lui dire qu'il pouvoit continuer en toute sureté son voyage, qu'il lui donneroit une retraite dans ses états, lui assigneroit un honnête revenu pour vivre et lui laisseroit le libre exercice de sa Religion, en consequence le prince continua son chemin. arrivé en Turquie il ne rabattit rien de tous ses exercices. de piété et de mortifications, jeûnes, abstinences etc. Jusqu'au période de sa vie et au milieu même des infidèles Camaldule en Turquie comme en France, il conserva toujours une étroite liaison avec ces Religieux qui lui envoyoient l'ordre de l'office pour chaque année et autres usages de cette congrégation. il ne les quitta donc qu'avec un regret extrême, ainsy qu'il le leur temoigna en diverses occasions et surtout en les embrassant tous intimement et leur exprimant par un discours des plus patétiques la vive douleur de quitter sa chere solitude dont il exaltoit tout les avantages avec une conviction et une énergie qui faisoit bien comprendre que son coeur s'énonçoit parfaitement par sa bouche, aussi les en fit-il les dépositaires de ce coeur si chrétien lorsque dieu l'appella a luy quelques années après sa sortie de grosbois, ayant chargé quelques seigneurs présens a ses derniers soupers de leur temoigner de sa part combien il leur demeurait a jamais tendrement uni.

Ime: Rákóczi spirituális pályájának egy újabb bizonyítéka, a kamalduli barát krónikás elbeszélése a janzenista fejedelem életéről.

3. Rákóczi levele a kamalduliakhoz (1726).

Az előbbi kézirat folytatásaként másolatban közli a troyes-i folio-carton 3 levélnyi betétje azt a levelet,²⁶⁾ amit Rákóczi Ferenc írt Rodostóból a kamalduliakhoz, 1726-ban. A levélnek címet is adott a másoló barát: *Lettre du Prince Ragotzi aux R. P. Camaldules à Rodosto* ce 23 juillet 1726.

A levél létezéséről már volt tudomásom, MITTARELLI munkájá-

²⁶⁾ Mss. lat. 2146. A katalógus nem említi a levelet, csak az eléje írt életrajzot (*Notes ...*).

ból,²⁷⁾ aki idézi Rákóczi végszavait: *Epistola quam idem princeps scripsit cum corde transmittendam, redundat sensibus plane christiani et piissimi hominis, et se subscribit: Cinis et pulvis, appellatus olim Franciscus princeps.* — Annál nagyobb volt örömem, mikor a levél, szövegének egész terjedelmében, elélem került.

Rákóczi a kamalduliakhoz, elsősorban a priorhoz intézi végrendekezés-szerű sorait. Ez a prior valószínűleg nem más, mint Jean-Baptiste CARBONIER atya, aki a „lázongó“ kamalduliak iratában szerepel²⁸⁾ és aki HELYOT²⁹⁾ számára a rendtörténeti adatokat szolgáltatta. De ez nem is fontos: a levél maga elég bizonyítéka annak, hogy Rákóczi még Rodostóban is mennyire egyszelleműnek érezte magát a janzenista-hajlamú kongregációval.

Rákóczi levelét 1726-ban írta, abból a célból, hogy halála után szívével együtt küldjék Grosbois-ba, ami meg is történt. Kilenc évet élt még a végrendelező fejedelem, akinek ezt az írását nem közölte a *Testament du prince Rakoczi* (1751). Szívét Franciaországban hagyta küldeni: Mikesnek ezt a följegyzését nem a politikai Franciaországra kell érteni, hanem Grosbois-ra, a kamalduliak földjére.

A janzenizmus szempontjából több érdekessége van a levélnek. Ugyanazt a vallásos remetét látjuk belőle, akit már egyéb írásaiból ismerünk. Tekintetét az égi *kegyelem* felé fordítva, keresztyét türelmesen és megnyugvással hordozva a *providentia* kifürkészhetetlen utain: úgy áll előttünk itt is Rákóczi, mint a barok kor érzelmes, szent alakjai. Szinte már krisztusi szerepben él, ami a vallásos exaltatio legmagasabb fokát jelzi: önmagát Istennek följánlja, váltságáldozatul híveinek kicsiny csoportjáért . . . Fölfelé alázatosság, de az emberekkel szemben bizonyos páthosz szól a levélből, az isteni küldetés eloquentiája. Mintha boldog sebeit szeretné mutogatni, amikkel a gondviselés megáldotta. *Olvassátok a vallomásaimat* — mondja a kamalduli testvéreknek, apostoli gesztussal az ő szentté lételüket is előmozdítani akarván és önmagát, élete történetét adva azoknak, akik személy szerint nem láthatják. *Erősítsétek magatokat . . . Harcoljatok . . .* — ilyen igékkel buzdítja őket.

A szíve Grosbois-hoz tartozik, a *szent* kongregációé, amelynek tagjai *az égbe vezető úton járnak*. Vagy talán a herezis útjain tévelyegnek, pápai átokkal sújtva? Erre nem is gondol a jámbor végrendelező. Sőt kitartásra ösztönzi a kedves atyákat, hogy megharcolják a lelki harcukat: jobbra és balra egyképen vagdalkozva, csupán-csak a Legfőbb Jót tartva szem előtt. Harc a világ, az ördög, a test ellen, — vagy a meggyőződés védelmében? A kamalduliak úgy érethették, ahogy kinek-kinek vigasztalásul szolgált.

A levelet betűhíven, íráshibáival közlöm, a ritkított szedés tölem való, a kurzív szöveg az eredetinek aláhúzott szavait jelzi:

²⁷⁾ V. ö. Klebelsberg-album, 416. l.

²⁸⁾ V. ö. föntebb az I. l. fej. elejét.

²⁹⁾ I. m. V. köt. 1718. p. 279.

Mon très R. p. Majeur, Mes Reverends peres et mes très chers confreres en J. C. je vous ai déjà demandé une place dans votre cimetiere par une de mes lettres. j'ai ordonné par mon testament que mon coeur y soit transporté pour y être enterré, si je ne meurs par de maladie contagieuse, et c'est ce chetif morceau de chair que j'accompagne par ma présente, car quelqu'il soit je le regarde comme la plus noble portion de moi même que Dieu exigeoit de moi en sacrifice || pendant qu'il respiroit. il 'avoit touché en France, sa grace l'a amolli dans votre solitude, mais il n'a été pénétré que dans ce pays cy, entant que Dieu ayant amorti la fierté, que la naissance charnelle lui avoit imprimé, et détaché du monde il l'a rendu souple et soumis a sa sainte volonté; j'ose même dire tranquille dans les croix et les adversités. j'ay toujours regardé comme une grace particuliere l'effet de votre charité, en ce que vous m'avez aggregé à votre Sainte Congregation tout indigne que j'en étois; mais ce lien ayant ainsy attaché à vous ce même coeur que je vous envoie, il vous a été du après sa mort même recevez le, mes chers Confreres, sans aucun éclat mondain, comme un monument de l'affection que j'avois pour vous et comme le souvenir d'un grand pecheur conduit par mille detours des adorables voyes de la providence dans votre solitude, pour apprendre le chemin du ciel, dans lequel vous marchez, et vous guidez par vos exemples. j'écris ceci plein de santé de corps et de l'esprit; mais outre les évenemens journaliers, auxquels ma mortalité est exposée, étant environné de la peste, je profiterois mal de mes lumieres, et celles que Dieu m'a données, si je differois à l'extremité d'accomplir mes derniers devoirs envers ceux, dont Dieu m'a commis le soin, et si je n'employais la santé dont je jouis actuellement, pour me degager de plus en plus, du soin du temporel, avant que Dieu frappe à ma porte par quelque maladie imprévue au reste comme rien ne m'arrête dans ce monde ni ne me fait souhaiter le delay de sa volonté sur moi, je suis prêt à souffrir encore plus longtemps les humiliations, les croix et les adversités dont il m'a visité dans cette miserable vie; je suis prêt à les quitter avec elle, s'il lui plaist ainsy. disant avec St. Martin: *Domine si necessarius sum non recuso laborem.* je m'offre en sacrifice a Dieu pour mon petit troupeau, je suis prest a satisfaire à sa justice dans l'autre monde même persuadé que votre sainte congrégation m'aidera par ses prieres et ses oeuvres à obtenir quelqu' indulgence de sa misericorde. il ne me reste donc rien qu' a souhaiter jusqu' au dernier moment de ma vie, de me conserver avec vous, Mes très chers peres, et chers confreres dans sa sainte grace, de souhaiter. dis je, qu'il vous fasse sentir de plus en plus la legerté du fardeau, et la douceur du joug qu'il vous a imposé. fortifiez vous par son aide dans la guerre spirituelle, combattez a droite et a gauche, envisageant par une ferme³⁰⁾ le souverain bien, qui s'est donné pour prix de vos combats, esperez fermement la couronne de justice par sa misericorde, enfin *gemite, columbae in foraminibus maceriae flete ut rideatis; gaudete et latemini in cruce domini nostri Jesu Christi par quem in quo salus et redemptio nostra.* aimez l'état dans lequel Dieu vous a pellés,³¹⁾ puisqu'il vous a separés du monde, qui est son ennemi et entant que vous êtes separés de ce monde, vous êtes ses amis. croyez mes chers confreres, que si Dieu me laissoit le choix de vivre ou de

³⁰⁾ Itt hiányzik egy szó: *foi*.

³¹⁾ = *a* *appelés*.

mourir, je ne préférerois la vie à la mort que, si je l'osois dire, à condition qu'il³²⁾ la grace de vivre dans votre sainte religion. lisez mes confessions si on les juge de vos lectures pour que vous voyez combien votre état est heureux en comparaison de ceux qui portent les croix du monde, de la chair et du Diable comme je les avois portées presque toute ma vie, mais à Dieu ne plaise que je voulusse jamais former d'autres desirs, ni faire un autre choix, que sa sainte volonté. ainsy je veux la vie, je veux la peste, je veux la mort si Dieu le veut, et je souhaite qu'il me fasse être avec vous, mes chers confreres, ou il lui plaît, car sa volonté est juste et misericordieuse. Signé ainsy.

Cendre et Poussiere que le Monde appelloit

François Prince m. p.

cette lettre a été copiée sur l'original même.

A kamalduliak gondosan őrizték, másoltatták Rákóczi levelét. Értékes iratnak tekintették a *Confessiones* és más kéziratok mű szerzőjének minden sorát: Rákóczi nemcsak recipiálta korának vallásos eszméit, hanem maga is részt vett azoknak kialakításában. Ez a levél is Rákóczi európaiságának újabb bizonyítéka.

4. Jezsuita cenzúra.

A törökországi jezsuiták joggal vádolták janzenizmussal az emlékiratain dolgozó fejedelmet.³³⁾ Ismeretes, hogy Rákóczi a konstantinápolyi érsek cenzurája alá bocsátotta művét, amelyet Gallani vicarius még két olasz szerzetessel is átnézetett. Ezt a két hivatalos és jezsuita-szellemű bírálatot, amikre Rákóczi is utal Vallomásaiban, megtaláltam a troyei-i kéziratok között.³⁴⁾ Fölkérésemre KELÉNYI B. Ottó barátom szíves volt lemásolni a latin kéziratot és vállalta teljes theologiai apparátussal való publikációjukat. E helyen most csak röviden utalok a bírálatok tartalmára, azon szöveg alapján, amelyet Kelényi dr. rendelkezésemre bocsátott.

Két bírálati szöveg maradt ránk. Az A-kézirat csonka, csak a megbírált mű 19. lapjáig jut el kommentárjaival. Rákóczit meg sem nevezi: talán nem is volt szabad tudnia, kinek a tévelygéseit igazítja helyre. Nem említi a bírált munka címét sem, de nincs semmi kétség aziránt, hogy Rákóczi *Vallomásairól* szól.

Megjegyzéseiben rámutat azokra a helyekre, amik ellenkezőnek a Sancta Theologia igazságaival: ahol a *gratia sufficiens* tanát elhomályosítja, manicheus elveket propagál stb. a megbírált mű szövege. Kikeresi az ellenmondásokat: egy helyütt azt mondja például a szerző, hogy az isteni *praedestinatio* érdemeinktől függetlenül határoz, másutt viszont azt állítja, hogy az előre elvégezés a mi *cooperation* előremeglátásával és érdemeinkhez szabva történik . . .

³²⁾ Hiányzik: *me donnât?*

³³⁾ V. ö. Székfi Gyula i. m. 230. és Minerva 1925 : 13.

³⁴⁾ A „Mss. lat. 2145” borítékába téve.

Jobban a részletekbe megy a B-jelzésű kritika. Ez meg is nevezi a munkát: *Soliloquia in Forma meditationum aduentus Domini diebus*. Ebből a címből is kiviláglik, hogy Rákóczi *Confessio*-iról, illetőleg annak egy hosszabb, elmélkedő betétjéről⁸⁵⁾ van szó. A bíráló itt is a theológiától, Szentatyáktól való eltéréseket veszi sorra, az előtte fekvő szöveget követve, amellyel szemben hivatkozik a tridenti zsinat határozataira, az *Unigenitus*-bullára, mint legfőbb tekintélyre, VIII. Sándor pápa, XI. Kelemen kiátkozó végzéseire. Ime BAIUS, JANSENIUS kárhozatos propositio-ja, — mondja több helyütt Rákóczi ártatlan fogalmazványaira. *Contra sensum Theologorum* . . . Egy ilyen rosszul megfogalmazott passzusa Rákóczinak az is, amikor az emberiség nyomorúságairól (*miseria*) beszél, a janzenista pesszimizmus szellemében. Az óvatos cenzor „*miseria*” helyett *conditio*-t ajánl. Az aláírásból és dátumból kitűnik, hogy az eretnek-vizsgáló irat Perában készült 1719 márc. 20.-án, és pedig FRANCISCUS de TAURINO ferencrendi praefectus által.

A publikáció és kommentár föladata lesz egybevetni Rákóczi szövegével és verifikálni a két bírálat idézeteit. Ez a troyes-i lelet mindenestre növeli azoknak a dokumentumoknak a számát, amik nyilvánvalóvá teszik, hogy Rákóczit hivatalos formában is janzenistának bélyegezték. A Fejedelemnek kedvét is szegte a kedvezőtlen ítélet. Kiadatlan meditációiban⁸⁶⁾ reflektál a cenzurára és akaratlanul is-fölpanaszolja, hogy ez az incidens volt az oka, amiért több mint egy éven át pihentette a tollát . . .

5. Rákóczi relief-je.

Kutatásaim közben, nyomról-nyomra haladva, de ma már nem tudnám megmondani, milyen összefüggés alapján, a *Magasin Encyclopédique* 1811. évfolyamában (tome IV, pp. 241—267, Paris) egy Rákóczira vonatkozó cikket találtam.

A tanulmány címe: *Dissertation sur une ancienne Sculpture grecque; explication de son sujet et des inscriptions qui l'accompagnent*. Szerzője nem más, mint CHAMPOLLION, a hieroglifek megfejtője.

Champollion egy domborműről értekezik, amit a grenoblei könyvtár őriz. A relief, következtetései szerint, Rákóczi hagyatékával került a grosboisi kamalduliakhoz és onnan Grenoble-ba. A rodostói fejedelem számára készítette egy görög művész, amint a hátlapján olvasható görög fölírásból kitűnik, amely Champollion fordításában így hangzik: Gerasimus d'Héraclée, humble ouvrier des

⁸⁵⁾ R. vallomásainak és elmélkedéseinek pontos címe: *Confessio peccatoris ad praesepe in corde suo nati Salvatoris vitam suam desilentis . . . per formam soliloquiorum, diebus Nativitatis Christi . . . ; Meditationes in forma soliloquiorum de mysterio reparationis naturae humanae per Adam [corruptae] és In nocte natiuitatis Domini meditatio in forma soliloquiorum super Evangelium Luc. secundum*. (Akad. kiad. 1876. 3., 78. és 92. l.)

⁸⁶⁾ V. ö. alább a II. rész 5. feje.

douze fêtes, les présente avec empressement au sérémissime prince de Hongrie.

A kérdés archeologiai részéhez nem tudok hozzászólni, de témánkra nézve annyiban bir érdekllek e kuriózumszerű adat, amennyiben megtudjuk belőle, hogy Rákóczi ilyen ajándékokkal is kedveskedett a kamalduliaknak. Grosbois bizonyára kegyelettel őrizte az ereklyetárgyat, egészen addig, amíg a forradalom szét nem szórta az ancien régime kincseit . . .

De hasznosítható más irányban is ez a szerény adat: az „udvari ember“ portrait-ját gazdagíthatjuk vele.³⁷⁾ Az udvari embernek nemcsak könyvei voltak, hanem a művészet is hozzátartozott komplikált és előkelően dilettáns lényéhez. Rákócziról tudjuk, hogy üres óráiban festéssel is foglalkozott, kis palotát tervezett, parkot rajzolt. Az élet artisztikumai iránt való érzék hozzátartozott a barok udvariság kellékeihez.³⁸⁾ Rákóczi bizonyára támogatta a relief-készítő görög mestert és örömet lelte a műtárgyak gyűjtésében. Ezüst óráját a hű Mikes Kelemenre hagyta . . . A leltár,³⁹⁾ amit ingóságairól halála után fölvettek, határozottan műérzékről tanuskodik. Díszes bútorai voltak, gobelinjei, porcellánjai, ezüst szelencéi, drága ékszerei, sokféle pecsétgyűrűje, Krisztus képével díszített tárcája, korall-olvasója, rengeteg evő-készlete, színes szalagja, bársony takarója, aranyozott feszülete, ládászámra való selyme, skarlát kelméje, sok tucat aranygombja, arannyal átszőtt török szőnyegje, díványa, pulpitusa, menyezetes ágya, vánkosa, kövekkel kirakott kardja: — ha nem Rákóczi hagyatékáról volna szó, azt hinné az ember, hogy valóságos régiség-kereskedés, bric-à-brac-gyűjtemény összevisszasága, amilyeneket a buvárkodó Anatole France szeret nagy áhítattal leírni, vagy amilyent a kaméákat gyűjtő Théophile Gautier kápráztat elének a múmia lábáról írt artisztikus novellájában . . .

Gerasimus görög mester faragványa méltó környezetre talált Rákóczi házában.

II.

RAKÓCZI ISMERETLEN MUNKÁI.

A troyesi és párisi dokumentumok közül kétségkívül a legérdekesebbek azok a kéziratok, amik Rákóczinak eddig ismeretlen munkáit, vagy az ismerteknek új variánsait tartalmazzák. Az előkerült adatok alapján ma már meg lehet kísérelni Rákóczi francia bibliografiájának összeállítását.

³⁷⁾ V. ö. a Rákóczi könyvtáráról írt munkámnak II. feje: Az udvari ember könyvel.

³⁸⁾ V. ö. Szerb Antal nagy művészettel és sok új szemponttal megírt tanulmányát: *Az Udvari Ember*, Minerva 1926: 261.

³⁹⁾ Thaly Kálmán: *Saussure levelei*, Bp. 1909. Függelék.

1. A Vallomások franciául.

A *Confessio* szövegét 1876-ban adta ki az Akadémia, a Bibliothèque Nationale kézírata alapján (Mss. lat. 13628). A munkát, valószínűleg maguk a kamalduliak, még a XVIII. században lefordították franciára.

1. A troyesi könyvtár egy teljes fordítást őriz.⁴⁰⁾ A kéziratot a nyomtatott katalógus⁴¹⁾ így írja le:

No. 2144. Deux volumes in-quarto sur papier. — *Confession d'un pecheur* qui, prosterné devant la crèche du Sauveur nouvellement né, deplore, dans l'amertume de son coeur, sa vie passée et se rapelle les graces qu'il a reçues et la conduite, en forme de soliloque, a été commencée quelques jours avant la solennité de la naissance de J. C. l'an MDCCXVI.

Du collège de l'Oratoire de Troyes. Le premier volume est de 175 feuillets, et le deuxième de 331. Ce pécheur est le prince Ragotzi, souverain de Transylvanie, qui, ayant été dépouillé de ses états par l'empereur, se retira en France chez les Camaldules de Gros-Bois. Il composa dans cette retraite la première partie de cette confession. L'année suivante, l'empereur ayant la guerre avec les Turcs, les Transylvaniens voyant qu'il avoit le dessous, envoyèrent un ambassadeur à Gros-bois pour engager le Prince à revenir dans ses États. Il se rendit à leur désir; mais ayant appris en chemin que l'empereur avait fait la paix avec les Turcs, il se retira chez ces derniers qui lui offrirent un asile, et c'est à Adrinople qu'il compose la seconde partie de cet ouvrage, en 1717. Le manuscrit original était à la bibliothèque de Saint-Germain-des-Prés, coté 1486.⁴²⁾ Celui-ci n'est qu'une traduction faite par le P. Chrysostome Jourdain, majeur des Camaldules de Gros-Bois.

Chr. JOURDAIN-ről közelebbit nem tudtam megállapítani. Az a tény, hogy Grosbois házfőnöke maga végezte el a *Confessiones* fordítását, mindenesetre arra vall, hogy a kamalduliak fontos irodalmi műnek tartották Rákóczi vallomásait. Kár, hogy a francia szöveg nem jelent meg: bizonyára méltó helyet kapott volna a XVIII. század katolikus irodalmában. Kiadása ma is aktuális lenne: a francia irodalomtörténet számára adalékokat szolgáltatna a Rousseau-előtti szubjektivizmus szellemtörténetéhez, politikai szempontból pedig fontos dokumentuma lenne a magyar-francia érintkezéseknek.

Az első kötet zárószavai főlemlítésre érdemesek: „François II. Prince Rakoczi . . . qui la déposé comme un signe de reconnaissance et un gage de charité entre les mains des Ermites Camaldules de S. Jean de Grosbois . . .” A félbörkötésű kódexen ez a fölírás olvasható: *Confession de Ragotsi*. (A latin eredeti címe: *Confessio peccatoris*.) A második kötet első lapjának bejegyzése: „Commencée

⁴⁰⁾ Mss. lat. 2144.; 2 kötet, 172 + 272 folio, 27 × 22 cm.

⁴¹⁾ *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements*, II. Paris 1855, p. 864.

⁴²⁾ A kézirat címlapjának bejegyzése: „Se trouve parmi les manss. n. 1486.”

à Adrinople le 21 fev^{er}. 1717°. (Mikes első levele ugyanazon év okt. 10.-éről kelt.) Ebben a kötetben van még az *Aspirations d'un Prince chrétien* francia szövege is, amely már megjelent az Akadémia kiadásában (1876), a Bibliothèque Nationale párhuzamos-szövegű, latin-francia kézírata alapján.⁴³⁾

2. A *Confessio* kivonatós francia fordítása megtalálható Dom J.-B. BONNAUD iratai között.⁴⁴⁾

Jean-Baptiste BONNAUD⁴⁵⁾ (1684—1758) Marseilleben született és az oratorianusok kongregációjának tagja volt. Történelmi tanulmányokkal foglalkozott és a Saint-Germain-des-Prés kolostorban halt meg. Bizonyára kamalduli, vagy talán egyenesen janzenista összeköttetései révén jutott hozzá Rákóczi *Vallomásaihoz*, amelyből kivonatokat készített magának. Iratai között maradt fenn⁴⁶⁾ Rákóczi egy másik munkájának⁴⁷⁾ kiadatlan tárgymutatója is.⁴⁸⁾ BONNAUD kivonatának címe: *Sentimens de Pieté De François Ragosci Prince de Transilvanie ou Extrait de ses confessions Traduits sur l'original latin* [áthúzva: écrit de sa propre main]. A szöveg balsarkán ugyanattól a kéztől: „Rakosci Il écrit ainsi lui meme son nom“ [!].

Bonnaud részben átírja harmadik személybe Rákóczi szavait, részben pedig összevonja az elbeszélést, sűrűn tarkítva szó szerinti idézetekkel. Ime mutatványképen az *Extrait* bevezető sorai:

Confession d'un pecheur qui devant la chrêche du sauveur né dans son coeur, pleure sa vie passée et qui rappelle dans son souvenir les graces et la conduite de la Providence sur lui, en forme de soliloques commenees en 1716.

La lecture des confessions de St. Augustin lui fit naître l'idée de composer cet ouvrage, quelques mois avant qu'il se retira chez les Camaldules de Gros bois. Cette pensée le frappa et il crut qu'elle venait de Dieu. Pour mieux connoître sa volonté et implorer le secours de sa grace, il s'approcha des ss. Myteres et il rapporta a la même fin tous les exercices de pieté dont il avoit déjà la louable coutume de remplir la journée destinée a une si grande action. Il lui parut alors que dieu vouloit qu'il différât l'execution de son pieux dessin, jusqu' a ce qu'il se fut retiré dans la solitude dont nous venons de parler. A peine commencé de s'y établir vers la fin de l'an 1716, qu'il se sentit pleinement déterminé à prendre la plume pour laisser a la posterité un monument d'une humilité et d'une penitence dont St. Augustin seul lui avoit donné l'exemple. „Puis donc, o mon Dieu s'ecrietil en parlant de ce moment, qui le décida, puisque vous ma rappelez dans mon souvenir cette pensée et que vous augmentez dans mon coeur la confiance et l'esperance que j'ai en votre secours . . .“ . . .

A kézirat nem teljes: 245. folio hátlapjának alján félbeszakad a mondat.

⁴³⁾ Mss. lat. 15628, fol. 673. A két francia szöveg egybevetését nem volt módunkban elvégezni.

⁴⁴⁾ Bibl. Nat. Mss. fr. 17690, fol. 236.

⁴⁵⁾ V. ö. róla: Michaud, Biogr. univ.

⁴⁶⁾ Bibl. Nat. Mss. fr. 17690, fol. 247.

⁴⁷⁾ *Reflexions sur les principes de la vie civile* Megj.: La Haye 1761, Testament du prince Rákóczi c. kötetben (pp. 257—509.)

⁴⁸⁾ V. ö. alább a II. rész, 3. fej., 2. pontját.

BONNAUD kivonata is azt bizonyítja, hogy Rákóczi maga is visszahatott arra a körre, amelyből vallásos gondolataihoz inspirációkat kapott.

2. A „*Traité de la puissance*” latin eredetije.

A *hatalomról* szóló elmélkedésnek eddig csak az a nyomtatott francia szövege volt ismeretes; amit a *Testament du prince Rakoczi* (La Haye 1751, pp. 73—132) közölt. A troyesi könyvtár ennek a munkának eredeti latin szövegét őrzi, a francia fordítással együtt. A „Mss. lat. 2146” jelzésű kéziratköteg⁴⁹⁾ f) és g) füzete tartalmazza a kétféle változatot: *Tractatus de Potestate auctore Principe Francisco Rakotzi* és *Traité de la Puissance traduit du latin de Prince Ragotki* címmel.

Az eredeti latin fogalmazvány, a kéziratot francia fordítás, valamint a nyomtatott francia szöveg még összehasonlításra vár.

A *Traité* függeléke gyanánt a *Testament* Szent István *Intelmeinek* francia fordítását közölte. Ennek a kézírata és latin eredetije szintén megvan a fent említett kódex g), illetőleg f) füzetében.

3. A „*Reflexions*” hosszabb szövege.

Rákóczi másik állambölcseleti munkájának kéziratát — amelyet *Reflexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chretien* címmel közölt a *Testament* (La Haye 1751, pp. 257—509) — a Bibliothèque Nationale ismert kódexe őrzi.⁵⁰⁾

1. A *Testament*-közölt szövegre vonatkozólag azonban a kódex egyik bejegyzése (a 909. levélen) azt állítja, hogy nem teljes: „Ces 9 Cahiers sont imprimés dans le 2e tome du *Test. polit. et moral du Prince Rakoczky*. Mais il y dans cet original des morceaux qui ne sont point dans l'imprimé.”⁵¹⁾

Érdemes volna összevetni a nyomtatott szöveget ezzel a hosszabb eredetivel. Talán volt oka a kiadónak, amiért elhagyott egyes részleteket, amiknek kinyomatása most már föltétlen szükséges lenne, hogy teljes egészében előttünk álljon Rákóczi szellemi hagyatéka.

A Bibl. Nat. kézírata kétségtelenül a hitelesebbik szöveg: minden lapján rajta van Rákóczi kézjegye, a 914. levélen tisztán olvasható a fejedelem aláírása: 1722, *François Prince mp.*

2. A Bibliothèque Nationale egyik kéziratkötege⁵²⁾ megőrizte számunkra a *Reflexions* kiadatlan tárgymutatóját. Ez a néhány lapra

⁴⁹⁾ A kódex leírását olv. a II. rész 4. fejezetben.

⁵⁰⁾ Mss. lat. 13628, fol. 915—1112. Ebben van a *Confessio peccatoris* és az *Aspirationes* szövege is.

⁵¹⁾ Kont Ignác (Bibliographie, 1913: 271) ezt a megjegyzést tévesen az *Aspirationes* szövegére érti.

⁵²⁾ Mss. fr. 17690. Fol. 247. V. ő. főntebb a II. rész 1. fejez. 2. pontját.

terjedő „Table de matieres“ nem fõdi pontosan a hágai kiadás fejezet-címeit. Az áthúzott lapszám-megjelölések (1—284) sem a hágai kiadáshoz, sem a Bibl. Nat. eredeti francia szövegéhez⁵³⁾ nem illenek.

A tárgymutató írása — amennyire palaeografiai ismeretek híján állíthatom — föltűnően hasonlít a troyes-i „Mss. lat. 2147“ kézirat-hoz.⁵⁴⁾ Minthogy a „Table“ J.-B. BONNAUD (megh. 1758) iratai között maradt fönn, talán az oratorianus történettudósnak is volt része benne, hogy Rákóczi *Testament*-ja 1751-ben megjelenhetett Hágában. Erre vall az a körülmény is, hogy Rákóczi alább ismertetett *Meditationes* c. munkája az oratorianusok birtokában volt . . .

4. Meditationes anni 1723.

A troyesi könyvtár „Mss. lat. 2145“ jelzésű kézírata⁵⁵⁾ Rákóczinak teljes egészében ismeretlen munkáját tartalmazza. A kódexről a katalogus a következő leírást adja:⁵⁶⁾

Un volume in-quarto sur papier. — Meditationes de anno spirituali, auctore principe [supradicto] Ragotzi. — 1723.

De la bibliotheque des Camaldules de Gros-Bois et en dernier lieu du collège de l'Oratoire de Troyes. (154 feuillets.) — Incipit: „Disposuisti, Domine, in creatione machinae universi signa et luminaria in firmamento, in illis immensis spatiis quoque, quae coelos vocamus . . .“

A kézirat igazi címe:

Meditationes

(du Prince Rakoczy. Cet exemplaire vient de la bibliotheque de Grosbois.)

Anni 1723.

A katalogus készítője az első meditatio címéből — *De anno spirituali* — vette a kiegészítést. A munkát, sajnos, nem volt módomban lemásolni. A kiadó föladata lenne számot adni gazdag érzelmi tartalmáról, theologiai nézeteiről, Rákóczi élettapasztalataihoz, egyéb munkáihoz való viszonyáról. Itt most csak néhány témájára mutathatok rá.

A misztikus Rákóczi teljes kifejezésre jut ebben az elmélkedések könyvében. Az élet legfőbb java: a meditáció, legnagyobb boldogsága: a magányosság. Fölvadás az isteni akarásban: ez az attitűd határozza meg a Rajongónak minden gondolatát. Az ember saját akarata nem egyéb, mint gyöngeség, sőt halála a léleknek:

⁵³⁾ Mss. lat. 13628, fol. 915-1112.

⁵⁴⁾ V. ö. erről alább a II. rész 5. feje.

⁵⁵⁾ Fűzött kötet, 153 folio, 17 × 22 cm. Ebben a kartonban őrzik a R.-ról szóló két anti-janze-nista bírálatot is.

⁵⁶⁾ I. m., p. 865.

morbus animae. Ez a janzenisták álláspontja, akik mindent fölülről, az önmagában hatékony malaszttól vártak. Ez a lélek annyira megsemmisülve érzi magát, hogy a halált áhitozza . . .

Rákóczi spiritualizmusának megértéséhez elengedhetlenül szükséges volna, hogy a *Meditationes anni 1723* in extenso és megfelelő kommentárral publikáltassék.

5. Meditationes super scripturam sacram.

Rákóczinak másik ismeretlen műve a Szentírás fölött való elmélkedések hatalmas gyűjteménye, amelyet latin és francia szövegben a troyesi könyvtár két kódexe őriz.⁵⁷⁾ A katalogus⁵⁸⁾ a következő leírást adja róluk:

2146. — Carton in-folio contenant sept cahiers. (Recueil.) — 1°. Principis Ragotzi Meditationes super Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros et Deuteronomium. — 2° Ejusdem tractatus de Potestate.⁵⁹⁾ — 3° Traduction du traité précédent.⁶⁰⁾ — XVIIIe siècle.

Des Camaldules de Gros-Bois. (En tout 306 feuillets.)⁶¹⁾ — 1° Préambule des Méditations: „O Deus infinitae misericordiae, qui me continuatis erga me miserationibus tuis in tantis temporalibus, et spiritualibus persecutionibus peregrinantem conservare, protegere et alere dignaris; . . .” Première méditation: „O sapientia aeterna, te manifestante agnovi alias esse in Scripturis tui Veteris Testamenti veritatum futurarum, alias eventuum figuras . . .” — 2° — Incipit prologus: „Audite, principes et populi terrae; vocavit me Deus de utero matris meae, non ut statueret in prophetem, doctorem aut reformatorem, sed in exemplum justitiae suae, in depressione . . .” A la suite de ce traité on a ajouté: „S. Stephani, primi regis Hungariae, Decretorum liber primus . . .” En tête du premier cahier se trouvent quelques pages de notes sur la vie de l’auteur.⁶²⁾

A karton 7 füzetet tartalmaz,⁶³⁾ a következő sorrendben:

a) füzet címe: *Meditationes in forma soliloquiorum super scripturam sacram* — ami az egész munkának összefoglaló megjelölése.

A füzet közelebbi tartalma: *Meditationes super Genesim*. (132 lap.)

b) füzet külső címlapján: *Super Exodum*. A belső cím részletesebb: *Meditationum*, Deo adjuvante, inchoatarum in Rodosto, die 14. Martii, an. 1721. *Continuatio, per formam Soliloquiorum, super Exodum*. (89 lap.)

c) füzet csak külső címmel: *Super Leviticum*. (131 lap.)

⁵⁷⁾ Mss. lat. 2146 és Mss. lat. 2147.

⁵⁸⁾ I. m., p. 865.

⁵⁹⁾ V. ö. főntebb a II. rész 2. fej.

⁶⁰⁾ Megjelent a *Testament*-ban (La Haye 1751.)

⁶¹⁾ Mindkét oldalon teleírva. tehát összesen 612 lap.

⁶²⁾ V. ö. erről dolgozatom I. rész 2. fej. A katalogus-készítő nem vette észre, hogy az életrajznak folytatása is van: Rákóczi levele a Kamalduliakhoz. (V. ö. e d. I. rész 3. fej.)

⁶³⁾ Dimenziójuk: 21 × 33 cm.

e) füzet: *Continuatio Meditationum ppis Ragotzi super librum Deuteronomii*. (93 lap.)

f) füzet tartalmazza a *Tractatus de Potestate* szövegét.⁶⁴⁾ (35 folio.)

g) füzet az előbbinek francia redakcióját *Traité de la Puissance* címmel. (66 folio.)

2. A meditációk francia szövegét a troyesi „Mss. lat. 2147” jelzésű kódex őrzi. A kéziratcsomón még rajta lógnak selyemszalagon Rákóczi pecsétjei. A nyomtatott katalogus ezeket mondja róla:

Carton in-folio contenant quatre cahiers. — (Traduction française de la première partie du numéro précédent,⁶⁵⁾ faite par l'auteur lui-même, qui la commença à Rodosto, la 14 mars 1721.)

Manuscrit original de 486 feuillets. Le cachet ou sceau du prince pend encore aux rubans qui attachent les cahiers. Il commence ainsi: „O Dieu d'une miséricorde infinie, qui daignez me conserver, me protéger, et me nourrir, par un effet singulier et continu de cette même miséricorde dans mes différents pèlerinages, et vicissitudes de mon état, . . .” Les deux premières parties, la Genèse et l'Exode, furent faites en l'année 1721; le Lévitique et les Nombres, dix ans plus tard, en 1731. — Le Deutéronome manque.

Rákóczinak ez a kiadatlan nagy munkája, amely kétnyelvű szövegben áll előttünk, megérdemelve egy külön tanulmányt. Sajnos, szövegkiadás és részletes kommentár helyett, csak rövid beszámolót adhatok róla.

Rákóczi itt is azt a műformát választja, amit *Confessio*jának és az *Aspirationes*-ben alkalmazott a szentágostoni hagyomány alapján: az Istennel való magánbeszélgetés közvetlen szerepét. Ez a beállítottság irodalmi tendenciát valósít meg, anélkül, hogy a vallásos cselekedet köréből kilépne és a világi gyönyörködtetés számára alkotna. A puritán forma adva van a lélek gyermeki áhitatában és nem igényel mesterségbeli, író-technikai előtanulmányt. Ahogy a „naturalista” Mikes a megnyilatkozás természetes ösztönét követve a beszélgető levelekben találja meg a maga „irodalmi” műfaját, úgy választja Rákóczi is a retorizmus, theologiai disszertáció és mondaine-vallásos elmélkedés útvesztőjében a legegyszerűbb utat: azt, amely nem publikumhoz, hanem egyenesen Istenhez vezet. Más kérdés aztán, hogy épen az ilyen igény nélküli művek állanak legközelebb az olvasó lelkéhez, tehát irodalmilag is a leghatásosabbak . . .

Ki volt közelebbi irodalmi mintája Rákóczinak? Ezt még nem lehet eldönteni, a munka publikálása előtt. BOSSUET hasonló koncepciójú műveit későbbi megjelenésük miatt a *Meditationes super scripturam sacram* szerzője nem ismerhette. De annyi kétségtelen, hogy a kétféle lehetőség közül Rákóczi nem az *Elévations à Dieu sur tous les Mystères de la Religion chrétienne* (1727) komplikált épületét,

⁶⁴⁾ V. ö. erről fentebb a II. rész 2. feje.

⁶⁵⁾ = Mss. lat. 2146. V. ö. az előbbi pontját dolgozatunknak (II. 5 : 1.)

dogmákra, elvont hittételekre fűzött szerkezetét előzte meg, hanem azt a szöveghez-kötött, a Szentírás igéin nyomról-nyomra haladó, szövegidézetekkel jobbról-balról megtámasztott elmélkedés-formát, amit BOSSUET a *Méditations sur l'Évangile* (1730) című könyvében emel klasszikus nivóra. Rákóczi számára mindenesetre ez volt a könnyebb irodalmi forma, a Biblia kalauzolása mellett jutni el a misztériumok megértéséhez és megértetéséhez.

A Textus fölé hajolva átadhatta magát Rákóczi a lírai ellágyulások és föllekesülések hullámozásának. A hang ugyanaz, mint a *Confessio* vagy az *Aspirationes* fohászkodása. De hiányzik innen, természetesen, a politikus-ember narrációja és az imádságnak hagyományos formája.

A *Preambulum*-ban torlódik föl a legtöbb érzelmi elem. A „spiritualis és temporális üldözéseknek közepette” — talán a janzenizmus vádjára gondol? — isteni táplálék után szomjazik és a Providentia jóságához menekül a száműzött Fejedelem. Egy évi szünet után fog ismét munkához: akkor tette le a tollat, mikor a perai inquisitio (1719) kimondván a herezist Istennel folytatott magánbeszélgetéseire,⁶⁶⁾ csupán megkezdett munkáit akarta végihez juttatni . . . Életének erről a szomorú incidenséről engedelmes hangon, de mégis határozott föntartással nyilatkozik: Soliloquiáinak néhány cenzora hibáztatta, hogy tehetségén fölüli dolgokra vállalkozik, — még ismételni sem akarja Rákóczi az eretnecség vádját — azért hát befejezte azokat az Elmélkedéseit, amiket a bírálatok ideje alatt kezdett papírra vetni és tollát nyugtatva csupán a spirituális könyvek olvasásában kereste lelki táplálékát:

Quelques censeurs de mes soliloques pour tous les jours de l'advent écrits il y a plus de deux ans me reprenoient de ce que je m'élevois au dessus de ma portée, ce qui fut cause qu'ayant achevé mes meditations pour le Careme que j'écrivois pendant le temps de la critique, je quittai la plume me bornant a ne chercher que dans la lecture de liures spirituels la nourriture spirituelle.⁶⁷⁾

A gallikán szellemű kamalduliak sors-társa ennél szerényebben nem emlékeztethetett volna meg az üldözésről, amelyből neki is rész jutott.

És most jön aztán az *író* Rákóczinak egy megható és az ő belső inspirációját dokumentáló vallomása: nem birta sokáig a tétlenséget, éheznek az isteni igére, ismét fölveszi a sztrájkoló tollat . . . Ebből a kielégületlen lelkiállapotból született meg a hosszú elmélkedéssorozat, amely bevallottan szubjektív öncélt szolgál: eszköze az élménykeresésnek, lehetősége érzelmek kiélésének, gondolatok edző tornájának. Mintha csak egy modern romantikus író állana elénk, aki önmagát mutogatja, a gondolatait és érzelmeit kitergetve, amikben elsősorban ő maga lelte kedvét. Nem a profán emberekhez, avatatlan

⁶⁶⁾ V. ö. fentebb az I. rész 4. feje.

⁶⁷⁾ Mss. lat. 2147, p. 1.

publikumhoz szól az író, hanem önmagában Istenéhez:⁶⁸⁾ őszinte líraság ez, még akkor is, ha az effajta elfordulásban érzünk is némi írói fogást.

A perai cenzura erősen megrendíthette Rákóczit, mert ebben az újabb elmélkedő iratában őszintén protestál minden harciasságyanuval szemben, az Egyház tanaihoz való hűséges csatlakozását jelenti be és eleve visszavonja esetleges tévedéseit. A tiltakozást, mely Rákóczi janzenizmusát a lehetőség elismerésével bizonyítja, érdemesnek tartom szószerint közölni. Istenhez szól:

... tout le plan donc et le tissu de cet ouvrage sera bon et conforme à la Sainte Doctrine de l'Eglise, s'il est composé de vos paroles ... votre Eglise militante et triomphante à laquelle je desire être uni et je reconnais que je suis soumis; que partout ce que j'ay jamais écrit, ou pourrais écrire à l'avenir; je n'ay jamais prétendu ni ne prétends nullement m'eloigner de sa doctrine déjà reçue ou qui pourroit l'être à l'avenir ni des écrits des Saint Peres, ou des décisions des conciles reçus; que par avance je retacte et revoque, et que j'aneantis comme s'il n'avoit jamais été dit tout ce qui pourroit s'y trouver contraire, en conciliant mon sens par ce qui precede et ce qui suit; et apres cette protestation sincere, voila, o Dieu mon createur que je presente mes tenebres devant votre lumiere. ... Faites donc, Seigneur que je ne me laisse pas surprendre par l'esprit d'erreur et de mensonge ...⁶⁹⁾

A tévelygésektől való félelem is egyik oka volt, hogy Rákóczi czentúl szigorúan a Szentírás szavaihoz akarja fűzni elmélkedéseit. De minthogy az ember nem egyéb, mint hitvány por: az égi befolyástól (celeste influence) várja Rákóczi az igazság megjelését, — hozzátehetjük: amikép a középkori asztologusok is a csillagok influentia-ját óhajtvá vizsgálták. Itt megint a tétlen kegyelemvárás és a predestináció janzenista szentje áll előttünk: „... je vous prie à ce qui me convient et autant qu'il me convient selon la mesure des graces que votre Misericorde m'a destinées ...”

Az első elmélkedés a *Genezis*hez kapcsolódik, olyan belemerüléssel, misztikus értelmek kutatásával, amire csak egy középkori theologus volt képes.

A bűnbeesés pesszimista aláfestése természetesen janzenista tudatalattiságra mutat. Minő siralmas esés! — kiált föl a monológ — minő setétség borítja el az emberi elmét! minő mélységes szakadék! és így tovább. Mindenütt lírai színezés és skolasztikus szimbolumok keresése: a kietlen és puszta föld az emberi szívet jelképezi, amelyből a bűn következtében eltávozott a Szentlélek; az Úr lelke lebeg a vizek fölött: a víz a bűnbánat és fájdalom könnyeit jelenti; az éjszaka pedig nem más, mint a zsinagóga, amelyből az Egyház világossága elválasztódott; a nagy vízi állatok a keresztény császárok előképei stb.

⁶⁸⁾ „... ce n'est qu' à vous seul que je veux par er et non aux hommes ...”, i. m., fol. 2, verso.

⁶⁹⁾ I. m., fol. 2, verso. Az aláhúzások tőlem valók.

A *praedestinatio* rejtélyétől nem tud itt sem szabadulni Rákóczi. Újra meg újra visszatér a problémához, mint valami félelmes fixa ideához, amit hiába akar végleges definícióval elhessegetni. Ime egyik fogalmazása: „... cet *abyrne impenetrable de vos jugements*, parceque sans vouloir le peché, mais apres l'avoir preveu *vous avez arrangez tous ces evenements* pour qu'il arrivassent ainsy“.⁷⁰⁾

Janzenista „neveltetését“ másutt is elárulja a tiszta szándékú elmélkedő. Mindig az Egyház és sohasem a pápa csálhatatlanságáról beszél. Amellett rámutat, hogy az Egyház mennyi kísértéseknek volt kitéve a heretikusok részéről — akárcsak az első asszony, akit a kígyó csábított —: ezek a szakadások folyton pusztítani, fölfalni akarták az Evangélium igaz doktrínáját, megátalkodva az ő tévedéseiknek dogmaiban... Mennyi féltudós Írás-magyarázó volt ezek között, mennyi ál-doktor és *kazuista*, akik tágitották az Evangélium ősi szűk értelmét!⁷¹⁾ Vajjon a jezsuitákra gondol-e Rákóczi, mikor casuisticát, bűn-mentegető, erkölcs-lazító okoskodást említ? A két név már a XVII. században összekapcsolódik és a kazuistákat nemcsak Montesquieu⁷²⁾ és Voltaire,⁷³⁾ hanem a janzenista Pascal⁷⁴⁾ is egyértelműleg ostorozta, és a magyarországi contro-versiákban is fölmerült a régi vád...⁷⁵⁾

A bibliai fejezetek elé külön elmélkedő imákat szerkeszt Rákóczi: látható gonddal terebélyesíti a munkáját, keresve a keneteljes variációkat. A misztikára hajlamos lélek hol elérzékenyül, hol meg pathetikus lendülésbe csap át:

Je retourne, o mon Dieu, qui êtes la douceur de mon coeur a contempler vos merveilles dans toute la simplicité, et avec toute la joye, et la suavité que vous daignez repandre dans mon ame: parceque je ressens que ma foy est nourrie, et excitée au désir de l'amour: car il me manque beaucoup, puisque je ne puis assez vous aimer...⁷⁶⁾

... je vous adore faites que ce ne soit pas d'une adoration stérile, mais que je vous adore en vous aimant. Qui suis-je donc, Seigneur, pour que vous daignez m'enrichir de la revelation de si grand thresors, et qui m'y faites prendre plus de plaisir que si je trouvois des thresors mondains et visibles: mon ame tressaillit de joye...

Ime: néhány szóban ismertette a hatalmas munka, amely több mint kétszáz év óta várja a napvilágra jövetelt. Rákóczi imponáló theologiai műveltsége itt bontakozik ki a maga szerteágazó teljességében. Kiadását nemcsak az indokolná, hogy a magyar történelem egyik legnagyobb alakjának legterjedelmesebb írói megnyilatkozása,

⁷⁰⁾ Fol. 10, verso.

⁷¹⁾ Fol. 12 verso és 13 recto.

⁷²⁾ Lettres Persanes, CXXXIV.

⁷³⁾ Siecle de Louis XIV., ch. XXXVIII.; v. ö. még a forradalmár Michelet könyvét: Le Prêtre, I. ch. 3.

⁷⁴⁾ Lettres Prov.; Pensées.

⁷⁵⁾ V. ö. a Magyar janzenistákról írt dolgozatomat: Minerva 1925: 48.

⁷⁶⁾ Fol. 17 verso.

hanem az is, hogy a XVIII. századi magyar gondolkozónak ez a munkája az európai szellemi élet történetébe is beilleszthető dokumentumokkal bővelkedik. A modern irodalomtudomány mai fölké-szültsege mellett bizonyára gazdag interpretációs anyag fogja inspi-rálni benne a szellemtörténeti kutatást.

*
* *
*

A troyesi és párisi Rákóczi-reliquiák főntebb ismertetett anyaga és a belőle nyert megállapítások följogosítanak bizonyos konkluzióra.

Mikor a rodostói könyvtár hiányos listája és Rákóczinak eddig kiadott művei alapján a bújdosó fejedelmet igyekeztem beállítani a janzenizmus európai milieujébe: sokszor csak következtetésekre, a hézagos anyag rekonstrukciójára kellett támaszkodnom. Talán olyanok, akik távolabb állanak ettől a témakörtől, kívülről nézve túlzott-nak is látták azt a képet, amit a *janzenista Rákócziról* fölvázoltam. Akkori meggyőződésemet most igazolják az előkerült dokumentumok. Sőt — megvallom — sejtéseimen fölü is bebizonyítva látom, hogy a janzenizmus szellemi mozgalmának egyik európai jelentőségű alakja volt Rákóczi.

Janzenista-gallikán környezetben szerezte vallásos és theolo-giai műveltségét a vezeklő Fejedelem, könyvtárát ilyen szellemben állította össze, buzgón elmélyedt a kiátkozott könyvek olvasásába, kortársai janzenistának ismerték, Rodostóból is fönn tartotta a kap-csolatot szellemi testvéreivel, műveit a hivatalos egyházi cenzúra alapos rostálás után kárhözatra ítélte, de ő továbbra is egyházhűségét hangoztatta az egyéni igazságkeresés extatikus útján és halála után munkái másolatokban, kivonatokban terjedtek: francia író lett, mielőtt hazája megismerhette volna spirituális lényének nagyságát.

Azok közé a kevésszámú magyar szellemek közé tartozik, akik előtt föltárult a francia irodalmi élet kapuja.

III.

RÁKÓCZI-BIBLIOGRAFIA.

Az eddigi kutatások alapján meg lehetne már kísérelni egy francia Rákóczi-bibliografia összeállítását, amely nem annyira a politikus, hanem mint inkább a *janzenista* Rákóczinak XVIII. századi irodalmi szereplését állítja össze. Az alábbi kísérlet nem tekinthető végleges bibliografiának.

1. Irodalmi művek.

1. *Manifeste du prince Rakoczy, avec sa Lettre à l'Empereur* . . . a) Megjelent: Basle 1708. — Bibliografiai leírását olv.: Kont, Bibliographie française de la Hongrie, 1913, p. 37. — b) Kézirata: Archives du ministère des Aff. Étr., t. 18, fol. 228. V. ö. Kont i. m. p. 239.

2. *Confessio peccatoris*. — a) Nyomtatásban: Budapest, Akadémia, 1876. — b) Kéziratban: α.) Bibliothéque Nationale „Mss. lat. 13628“; β.) ennek francia fordítása: Troyes, „Mss. lat. 2144“ [V. ö. dolgozatunk II. rész 1. fej.]; γ.) kivonatos francia fordítása: Bibl. Nat. „Mss. fr. 17690“. [V. ö. dolgozatunk II. r. 1. f.]

3. *Aspirationes principis christiani és Aspirations d'un prince chrétien*. — a) Nyomtatásban: Bpest, Akadémia, 1876. — b) Kéziratban: α.) Bibl. Nat. „Mss. lat. 13628“; β.) a francia szöveg: Troyes, „Mss. lat. 2144“. [V. ö. dolg. II. r. 1. f.]

4. *Réflexions sur les principes de la vie civile, et de la politesse d'un Chrétien*. — a) Nyomtatásban: Testament du prince Rakoczy, La Haye 1751, pp. 257—509. — b) Kéziratban: α.) Bibl. Nat. „Mss. lat. 13628“ [V. ö. dolg. II. r. 3. f.]; β.) ennek tárgymutatója: Bibl. Nat. „Mss. fr. 17690“. [V. ö. dolg. II. r. 3. f.]

5. *Traité de la puissance*. — a) Nyomtatásban: Testament du prince Rakoczy, La Haye 1751, pp. 1—255. — b) Kéziratban: α.) Latinul, Troyes, „Mss. lat. 2146“ [V. ö. dolg. II. r. 2. f.]; β.) ennek francia fordítása: Troyes, „Mss. lat. 2146“ [V. ö. dolg. II. r. 2. f.]; γ.) valószínűleg ugyanezt a munkát tartalmazza a *De potestate* c. varsói Rákóczi-kézirat. V. ö. Márki S., II. Rákóczi F., 1910, p. 644. és Römer Flóris: Századok, 1874 : 591.

6. *Meditationes anni 1723*. — a) Kiadatlan. — b) Kézirat: „Mss. lat. 2145“. [V. ö. dolg. II. r. 4. f.]

7. *Meditationes super Genèsim, Exodum, Leviticum, Numeros et Deuteronomium*. — a) Kiadatlan. — b) Kézirat: α.) Troyes, „Mss. lat. 2146“ [V. ö. dolg. II. r. 5. f.]; β.) ennek francia fordítása (*Méditations en forme de soliloques sur l'Écriture Sainte*): Troyes, „Mss. lat. 2147“. [V. ö. dolg. II. r. 5. f.]

8. *Memoires du Prince François Rakoczy sur la guerre de Hongrie* . . . — a) Megjelent a Histoire des Révolutions de Hongrie . . . c. kötetben, La Haye 1739. Bibliografiai leírását olv.: Kont, Bibliographie, p. 42. Saussure szerint R. műve. V. ö. még Márki S.: II. Rákóczi F., 1910, p. 634. és 644. és Szimnyei: Magyar Írók 11 : 473. Szekfiú szerint Brenner apát írta R. parancsára (A száműzött Rákóczi, 1913, p. 272. és 383.). — b) Kézirata: Archives du ministère des aff. Étr., Fonds Hongrie, t. 16, fol. 236—315. (V. ö. Kont, i. m. p. 235.) Érdemes volna ezt a kéziratot közelebbről megvizsgálni.

2. Egyéb írások.

9. *Lettre au Grand-Vizir.* — a) Kiadva: α.) Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 43—48. β.) Magyarul: Thaly, R. emlékiratai, 319—21. — b) Kézirata: ? ?

10. *Testament* . . . fait à Rodosto le 27 oct. 1732. — a) Kiadva: α.) Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 48—67.; β.) Márki S. szerint (II. Rákóczi F., 1910 : 653.) közli a *Hist des Révolutions de Hongrie* (1739) is; γ.) magyarul: Thaly, Rákóczi emlékiratai, 305—319. — b) Kézirata másolatban fennmaradt Saussure íratai között (v. ö. Thaly Saussure-kiadása, 1909, p. 20. és 182.).

11. *Lettre écrite . . . aux quatre Princes Exécuteurs Testamentaires*, le vingt-six Juin 1735. — a) Kiadva: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 67—69. — b) Kézirata: ? ?

12. *Lettre à Monseigneur le Comte de Toulouse.* — Kiadva: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 69—70. — b) Kézirata: ? ?

13. *Lettre à Monsieur l'Ambassadeur de France à Constantinople.* — a) Kiadva: α.) Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 70—72.; β.) magyarul: Thaly, R. emlékiratai 321—3. — b) Kézirata: ? ?

14. *Lettre aux R. P. Camaldules* (1726). — a) Kiadva: dolgozatunk I. r. 3. f. — b) Kézirata: Troyes, „Mss. lat. 2146“.

15. *Des Decrets de S. Etienne premier Roi de Hongrie, au Duc saint Emeric* (Rodosto, 1725). — a) Megjelent: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 233—55. — b) Kézirata α.) latinul, Troyes, „Mss. 2146“, fol 32, a Tractatus de potestate végén; β.) ennek francia ford. ugyanott, fol. 62, a Traité de la puissance végén.

16. *Dernier Mémoire de Rákóczi adressé à la Cour de France* (1735.) — a) Kiadva: Századok 1912. — b) Kézirata: Archives du ministère des Aff. Étr. t. 18., fol. 392. V. ö. Kont, i. m., p. 240.

17. Rákóczi egyéb levelei, jegyzékei stb. francia levéltárakban, részben megjelent dokumentumok. Ezekről olv. részletesen: Kont Ignác i. m.

3. Rákóczirol szóló irodalom.

18. [Le Noble ?] *Histoire du prince Ragotzi* . . . Paris 1707. V. ö. Kont, Bibliographie 1913 : 37.

19. Saint-Simon *Mémoires*. V. ö. Kont, i. m.: 1715. év.

20. *Journal* du Marquis de Dangeau. V. ö. Kont, i. m.: 1715. év.

21. Latinnyelvű egyházi bírálóat Rákóczi Vallomásairól. — Kiadatlan kézirat: Troyes, „Mss. lat. 2145“. [V. ö. dolg. I. r. 4. f.]

22. Franciscus de Taurino ferences latinnyelvű hivatalos bírálata Rákóczi Soliloqua-járól, 1719-ből. — Kiadatlan kézirat: Troyes, „Mss. lat. 2145“. [V. ö. dolg. I. r. 4. f.]

23. Bonnac iratai. — Archives Nationales, „K. 1343—1346“. Részben kiadva Angyal Dávidtól: Történelmi Tár 1905.

24. César de Saussure: *Lettres et voyages* (1730—39) és *Lettre d'un gentilhomme* ... (1740). — Kiadva Thaly Kálmántól, 1909.

25. *Memoires du Comte de Bonneval*, Londres 1737. — V. ö. Zolnai Béla: *Mikes Törökországi Leveleinek keletkezéséhez*, Bp. 1915. 17. l.

26. *Notes sur la vie du Prince Ragotzi*. — a) Kiadva: dolgozatunk I. r. 2. f. — b) Kézirata: Troyes, „Mss. lat. 2146“.

27. *Abregé de la vie du prince Rakoczi*. — Megjelent: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751. pp. 3—42.

28. J.-B. Mittarelli, *Annales Camaldulenses ordinis Sancti Benedicti*... Venetiis, Vol. VIII. 1755. és vol. IX. 1773. V. ö. Klebelsberg-emlékkönyv 415. l.

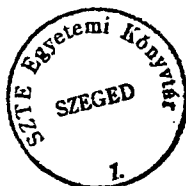
29. *Histoire intéressante ou Relation des guerres ... de Hongrie* ... Hamburg, 1756. — Kiadásairól és kéziratairól olv. Kont i. m. p. 46. és 244.

30. Egyéb Rákócziira vonatkozó XVIII. századi francia irodalom: Kont Ignác, Márki Sándor és Szekfü Gyula id. műveiben.

kh

TARTALOM.

	Oldal
Bevezetés	3— 5
<i>I. Grosbois.</i>	
1. A lázongó kamalduliak	5— 9
2. Egy kamalduli a „janzenista“ Rákócziról	9—13
3. Rákóczi levele a kamalduliakhoz (1726)	13—16
4. Jezsuita cenzura	16—17
5. Rákóczi reliefje	17—18
<i>II. Rákóczi ismeretlen munkái.</i>	
1. A Vallomások franczául	19—21
2. A „Traité de la puissance“ latin eredetije	21
3. A „Reflexions“ hosszabb szövege	21—22
4. Meditationes anni 1723.	22—23
5. Meditationes super scripturam sacram	23—28
<i>III. Rákóczi-bibliografia.</i>	
1. Irodalmi művek	29
2. Egyéb irások	30
3. Rákócziról szóló irodalom	30—31

C 42661

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

Sectio Juridico-Politica. Szerkesztik: Kolosváry Bálint és Szandtner Pál.

Legújabb füzet:

Kelemen László: A LEÁNYNEGYED. Ára 3 pengő.

Sectio Philologico-Historica. Szerk. Huszti József.

Legújabb füzet:

Miskolczy István: ANJOU KÁROLY BALKÁNI POLITIKÁJA. Ára 1 pengő.

Sectio Scientiarum Naturalium. Szerk. Györffy István és Ortway Rudolf.

Legújabb szám: TOM. II., FASC. 2. Ára 8 pengő.

Sectio Scientiarum Mathematicarum. Szerk. Riesz Frigyes és Haár Alfréd.

Legújabb szám: TOM. II., FASC. 4. Ára 3 dollár.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly és Strömpl Gábor. Szerkesztőség: Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet. Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Györffy István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Szegedi Tudományos Könyvtár.

Szerk. Bibó István, Erekly István, Kogutowicz Károly, Tóth Károly.

Eddig megjelent füzetek:

1. *Mészöly Gedeon: A HALOTTI BESZÉD ALAKTANI SAJÁTSÁGAI.* Ára 8 pengő.
2. *Bibó István: A PRIMITIV EMBER VILÁGA.* Ára 4 pengő.
3. *Kelsen Hans: AZ ÁLLAMELMÉLET ALAPVONALAI.* A német kéziratból fordította és előszóval ellátta: *Moór Gyula.* Ára 5 P.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1926., II. köt.

1—2. sz. Ára 12 pengő.

A Magyar Tudománypolitika Alapvetése.

Szerkesztette : MAGYARY ZOLTÁN

miniszteri tanácsos, egyetemi magántanár.

Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége
Budapest, 1927.

Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes

Szerk. Baranyai Zoltán, a szegedi egyetem magántanára. A M. T. Akadémia támogatásával megjelenik évente 4 füzetben. Paris, Champion kiadása.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József-Tudomány-
egyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legújabb szám :

6. *Bálint Sándor*: SZILÁDY ÁRON PÁLYÁJA.

KOLOSVÁRY BÁLINT: MAGÁNJOG.

Vezérfonál a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz.
Budapest, STUDIUM kiadása.

CSANÁDMEGYEI KÖNYVTÁR.

Szerk. Barna János és Eperjesy Kálmán.

Ujabb füzetek:

7. *Takács Lajos*: AZ APÁTFALVAI NYELVJÁRÁS.

8. *Árva János*: BOSZORKÁNYPEREK CSANÁDVÁRMEGYÉBEN.

Megjelent a

SZÉPHALOM

7—9. száma a következő tartalommal:

TERESCSENÝI GYÖRGY: Tömörkény (Vers). — SZALAY JÓZSEF: A „Sze-
relem bolondjai”. — PÉRELY IMRE: Kosztolányi Dezső (Rajz). — SZABÓ
LÖRINC: Stefan George verseiből. — BERCZELI ANZELM KÁROLY: A Gyöngye
Ember (Novella). — RÉDEY TIVADAR: Elégia egy templom halálára. — JUHÁSZ
GYULA: Josephus szobránál (Vers). — GILÁRTY ZOLTÁN: A rablógyilkos (No-
vella). — MAJTHÉNYI GYÖRGY: Harmonikaszó (Vers). — PALASOVSKY BÉLA:
Szonett egy emlékkönyv lapjára. — ZOLNAI BÉLA: A janzenista Rákóczi. —
CSENGERY JÁNOS: Pindaros ódája. — ESZMETÖREDÉKEK. — Prohászka. *Vár-
konyi Hildebrand*. — Tudománypolitika. *Hornvánszky Gyula*. — Werfel. *Pu-
kánsszky Béla*. — Action Française. *Jean Carrère*. — Páneurópa. *Faluhelyi
Ferenc*. — ALFÖLD. — Károlyi Lajos. *Juhász Gyula*. — Juhász Gyula. *Zolnai
Béla*. — Egyetemközi összejövétel. — Alföldkutatás. — ERDÉLY. — Az utolsó
avatás. *Tóth Károly*. — Magyar fa sorsa. *Makkai Sándor*. VISSZHANG. —
ROSTA. — (*Zolnai Béla, Szekfű Gyula, F. Takács Zoltán és Garázda Péter
cikkei.*) — BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.